

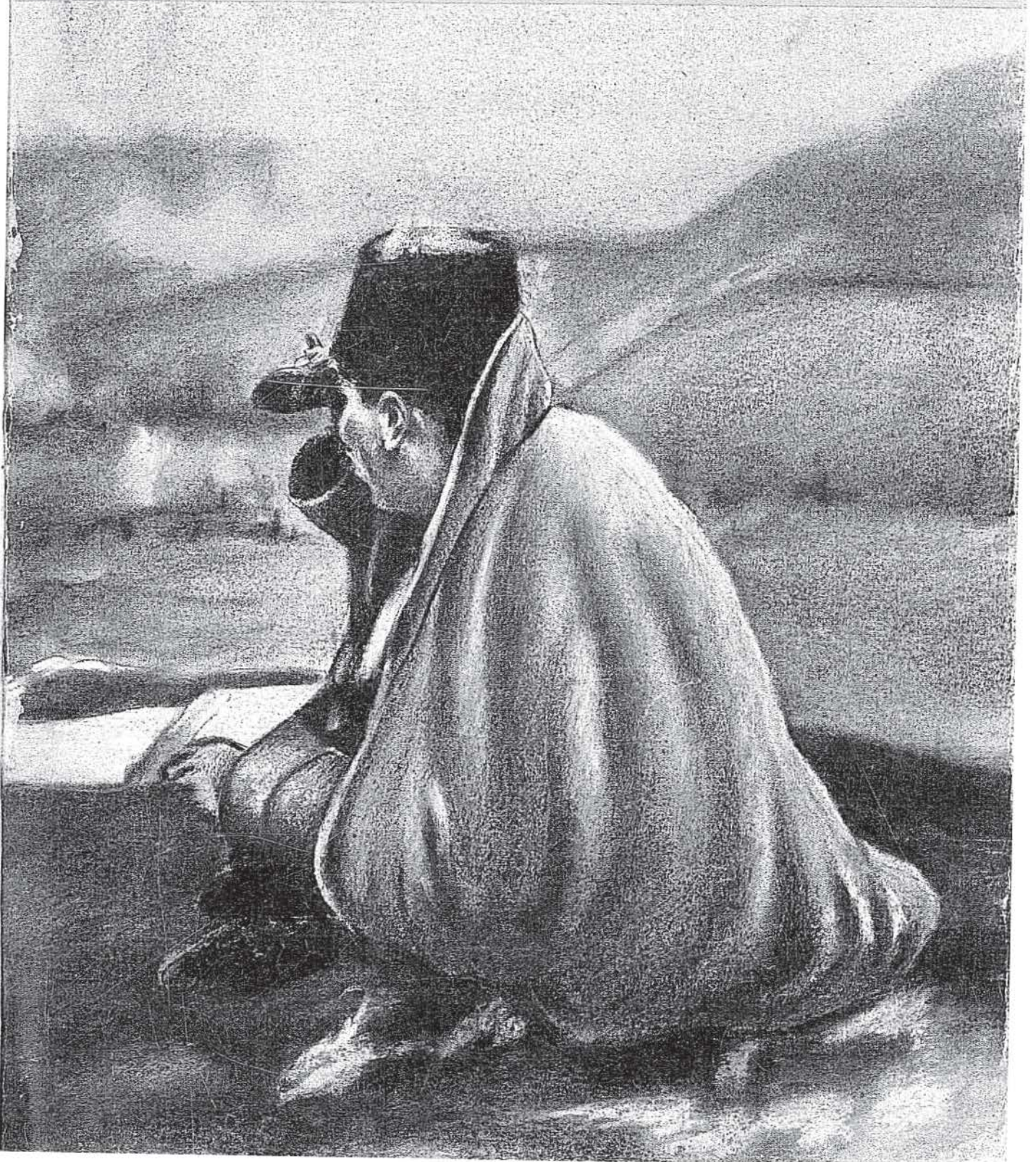
BELGELERLE

TÜRK TARİHİ DERGİSİ

DÜN/BUGÜN/YARIN

AYLIK DERGİ / SAYI 18

AĞUSTOS 1986 / 1000 LİRA

Büyük Taarruz

Fahri (Belen)

Hazırlık Devri

Yunanlılar, Anadolu seferine parlak emeller, tükenmez ihtiraslar, büyük ümitlerle girdiler. Sakarya'dan geçerek, Ankara önlerine kadar geldiler. Fakat Yunan Küçük Asya Ordusu Kumandanı General Papulas, bu Orduyu Eskişehir - Afyon hattı Doğusuna çekmeye mecbur oldu.

Papulas'ın Yunan ordusunu bir gecede Sakarya nehrinin batısına çekmesi, başarılı bir hareketti. Hükümetin emrine rağmen Sakarya batısında kalmayarak Eskişehir - Afyon hattına çekilmesi de, doğru bir karardı ki bu karar Papulas'ın sorumluluğu almak kudretini de göstermektedir.

Sakarya'dan çekilen Yunan ordusu, Türk ordusunun iki misli idi. Türk ordusunda 92.000 insan, 43.000 tüfek, 819 makineli tüfek, 145 top vardı. Buna karşılık Yunan Ordusunda 180.000 insan, 98.000 tüfek, 3.000 makineli tüfek, 300 top bulunuyordu.

Türkiye Hükümeti, iki misli üstün olan Yunan Ordusuna, kısa bir hazırlıktan sonra taarruz etmeye karar verdi. Bu kararın başarı şansı, Yunan Ordusunda görülen maneviyat kırıklığına dayanıyordu. Mali durum da harbin uzatılmasına elverişli değildi.

Sakarya savunması bir kahramanlık mucizesi idi. Taarruz ise ateş gücüne, sayıca üstünlüğe, hareket ve manevra kabiliyetine dayanır ki Türk ordusu bunlardan mahrumdu. Cephane de, sürekli bir muharebe için, kâfi değildi. Bundan baş-

ka, Yunanlılar çekilirken geçtikleri yerleri yakıp yıkmışlardı.

Denilebilir ki, kısa bir hazırlıktan sonra, Yunan Ordusuna taarruz etmek cüretli olduğu kadar tehlikeli bir karardı. Bu karara göre, asıl kuvvetle Afyon güney batısından düşmanın yan ve gerilerine, ikinci derecede bir kuvvetle cephesine taarruz edilecekti. Bu maksatla, Ali İhsan Paşa'nın kumandasındaki Birinci Ordunun güneye doğru kaydırılmasına da başlanılmıştı.

Kısa zamanda hazırlıklar tamamlanamadı. Ve tamamlanması da mümkün değildi. Demir yolu tahrip edilmiş, savaş bölgesi harabe haline gelmişti. Yeter derecede nakil aracı da yoktu. Asıl mühim bir mesele de Birinci Ordu güneye doğru kaydırılırken, Yunanlılar bunun karşısına daha büyük kuvvet yığmışlardı. Diğer yandan, yağmurların ve soğukların başlaması da, zorlukları artırmıştı.

Bu durum karşısında batı cephesi kumandanı İsmet Paşa'nın haklı direnmesi, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın cephede incelemeler yapması sonunda, taarruz hareketi ilk bahara bırakıldı ki, bu karar çok isabetliydi.

Zaman Türklerin müttefiki olmağa başlamıştı. İç ve dış durumlarda öyle gelişmeler oluyordu ki, bunların üzerinde biraz durmalıyız.

Memleket içinde isyanlar söndürülmüş, huzur ve sükûn sağlanmıştı. Türk milletinin istiklâl azmi ve kendini idare edenlere inancı kuvvetlenmişti. Mustafa Kemal

iç cepheye harp cephesinden daha fazla önem vermekteydi. İç cephe, Mustafa Kemal için, Arşimet'in dayanak noktasıydı. İç idarede af siyaseti takip edilerek, İstanbul Hükümetinin ve düşmanların zehirledikleri halk, hatasını anlamış, Anadolu'yu ateşler içinde bırakan hareketlerin üzerinden bir sünger geçirilmişti. Hapishanelerde yalnız vatan hainleri kalmışlardı. Haşılı Türk milletinin sağ duyusu, istiklâl aşkı ve millî birliği hergün biraz daha kuvvetlendirmekteydi.

Dış politikada da süratli gelişmeler oluyordu. Bu politika, gâliplerin zayıf noktalarına iyi nüfuz etmek, dünya umumi efkârını kazanmak, Misâk-ı Millî gibi meşru bir davaya sarılmak esasına dayanır. Strateji bakımından da üç cephenin ikisi, Doğu ve Güney Cepheleleri tasfiye edilerek, bu cephelerdeki düşmanların yalnız tarafsızlıkları değil, dostlukları ve yardımları da sağlanmıştı, şöyle ki:

Ruslarla daha evvel Moskova Antlaşması imza edilmişti. Bu antlaşmanın hükümleri esas olmak üzere Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri ile, 12 Ekim 1921'de, Kars antlaşması imza edilerek doğu hudutlarında emniyet sağlandı. 2 Ocak 1921'de, Rusya'nın Ukrayna Cumhuriyeti ile de bir dostluk antlaşması imza edildi.

Fransız eski Başvekillerinden Franklin Bouillon ile, 9 Haziran 1921'de başlayan müzakereler, Sakarya Muharebesinden sonra, 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşmasıyla sonuçlandı. Bu antlaşmaya göre, Fransızlar Adana ve Antep bölgesinden çekileceklerdi. Daha sonra da Fran-

sızlar, parası sonra verilmek veya hibe suretiyle silah, vasıta, harp malzemesi yardımıyla bulunacaklardı. Bu antlaşma, Sevr Muahedesi'nin tatbik kabiliyeti kalmadığını da gösteriyordu.

Zaman, Türklerin müttefiki demiştim. Tâlih de bize müttefik olmağa, Yunanlılardan yüz çevirmeye başladı. Tâlih, müsait iklime yağın bir yağmur, çalışanların da mükâfatıdır. Yunanistan'ın iç ve dış durumu kötüye doğru gitmekteydi. Orada yıkıcı parti kavgaları, politika afeti bir kanser gibi, millî bünyeyi kemiriyordu. Partizanlık, ordu safları arasına da girmişti. Kumandanlar biran evvel barışa varmağı istiyorlar, erler de açıkça barış diye bağırıyorlardı. Harbin uzaması, orduya karşı memleketteki ilgisizlik, asker ailelerinin bakımsız kalmaları morali kıran sebepler arasındaydı. Anadolu'nun boşaltılacağına inanılması da, beyhude yere kan dökmek duygusunu doğurmuştu. Erler firar ediyorlardı.

Karşımızda Yunanlılarla, onu destekleyen İngiltere kalmıştı. İngiltere'de umumî efkâr Dominyonlar, Türkiye ile barış yapılmasını, Hindistan, Sevr Antlaşması'nın tādilini, İzmir ve Trakya'nın da Türklere verilmesini istiyordu.

1922 Şubat ayında, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Paris ve Londra'da temaslarda bulundu. İtilâf Devletleri de, 22 Mart'ta, mütareke şartlarını bildirdiler. İki taraf muharebe hatları arasında on kilometre aralık bırakılacak, İtilâf Devletleri temsilcilerinin nezareti altında üç ay durum muhafaza edilecek, bu müddet barış yapıncaya kadar uzatılabilecek...

22 Mart'ta yapılan barış teklifinin özeti de şöyle idi: Yunanlılar Anadolu'yu boşaltacak; Edirne, Kırklareli Sancakları Yunanlılarda kalacak, doğuda bir Ermeni yurdu kurulacak, Boğazlar silâhsızlandırılacak, ücretli Türk Ordusunun Sevr Antlaşması'ndaki 50.000 kişilik miktarı, 85.000 kişiye çıkarılarak... Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, mütarekeye esas olmak üzere dört ay içinde Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesini istedi. 15 Nisan'da, bu istek İtilâf Devletleri tarafından reddedildi. 22 Nisan'a kadar devam eden siyasî temaslardan da bir netice elde edilemedi.

İki taraf ordusunun takviye edilmemesi, Türk hazırlıklarını durdurmak maksadını takip ediyordu. Barış taarruzunun Türk iç durumunu sarsmak gibi bir maksadı vardı. On yıl süren harplerden millet çok yorgundu. Birinci Cihan

Harbinde ve Milli Mücadelede memleketin büyük kısmı istilâya uğramış, yanmış, yıkılmıştı. İç isyanlar felâketli oldu. Sakarya'yı kazanmak için, millet malının yüzde kırkını verdi. Nihai zaferi kazanmak için de yeni vergiler karşısında kaldı. Bu durumda, barış teklifinin sarsıntılar yapması beklenebilirdi. Fakat Türk milleti, varını yoğunu feda ederek, zafere ulaşmak azminde idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi ilkbahar taarruzu bekliyordu. Halbuki ordu, kışın durduğu yerde bile işe zorlukları çekmişti. Dışardan beklenen silâh, vasıta ve malzeme de tamamiyle gelmemişti. Yarım tedbirlerle bir sergüzeşte atılmak isteyen Başkumandan, taarruzu yaza bıraktı. Bu yüzden Mecliste çok ağır tenkitlere uğradı. Bu tenkitleri sükûnet, itidâl ve büyük bir sabırla münasip şekilde cevaplandırırken, ordunun taarruza hazır olmadığını da gizlemeyi sağıyordu.

Muhallifler, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının icra selâhiyetlerini kısıarak, İcra Vekillerinin Meclis tarafından, Vekiller Heyeti Reisinin de kendi aralarından seçilmesini sağıladılar. Fakat Mustafa Kemal'i Başkumandanlıktan atmağa muvaffak olamadılar. Bütün bu hareketler karşısında Mustafa Kemal'i bir sabır timsali olarak görüyoruz. Bir Avrupalı yazar onun için "korkunç derecede sabırlıdır" demiştir. O, durumu elverişli bir hale girinceye kadar, kendisine karşı koyanlara uysal ve hatta okşayıcı davranmış, zamanı beklemekte başarı göstermiştir. Bu bekleyişte bir tenkit tufanına kendini siper yapmıştır.

Bekleme devri, öyle nazik ve mesuliyetli bir safhadadır ki, aşılacak ve durmak mevkiinde olan bir kumandanın, bunlardan birini seçmesi kolay bir iş değildir. Tarihte, zamansız atılarak perişan olan, bekleyerek fırsat kaçıran kumandanlar çoktur. Beklenecek yeri ve zamanı iyi kestiren Mustafa Kemal, on aylık bir hazırlıktan sonra, bir *imha meydan muharebesi* kazanacaktır.

Bu on aylık bekleme dönemi üzerinde biraz durmalıyız. Türk ordusu Mondros Mütarekesi ile asgarî hadde indirilmişti. Daha ziyade millî kuvvetlere dayanan İstiklâl Harbinin birinci safhasında, muntazam kuvvet çok azdı. Denilebilir ki muntazam ordu, Birinci İnönü Muharebesinden sonra kuvvetlenmeye başlamış olmakla beraber, daha birçok eksikleri vardı. Bu on aylık zaman, eksiklerin tamamlanması için büyük bir fırsat vermiştir; aşağıda yapılan işleri kısaca gözden geçirelim:

(1) Sakarya Savaşında 92.000 kişi olan muharip insan mevcudu, 186.000 kişiye çıkarılmıştı. Bu miktar Yunan ordusundan 10.000 kişi noksandı. Bu da Millî Hükûmetin 7 milyon nüfusa dayanmasından ileri geliyordu. Diğer cepheler ve geri hizmetlerle beraber, üç yüz bin kişiden biraz fazla bir kuvvet, silâh altında bulunduruluyordu.

(2) On aylık zaman içinde silâh artışı da şöyle oldu: 48.000 tüfek 99.000'e, çoğu hafif olmak üzere 839 makineli tüfek 2.864'e, 148 top da 323'e çıkarıldı. Türk ateş gücünün bir zaafı da, birliklerde her cinsten çeşitli silâhların bulunması idi. Tümenlerin silâhlarını bir çeşit yapmak suretiyle bu mahzur bir dereceye kadar önlendi. Bütün bu gayretlere rağmen, Yunan Ordusu 31.000 tüfek, 1.136 makineli tüfek ve 21 Top fazlasıyla silâhca Türk Ordusuna üstünlüğünü muhafaza ediyordu. Burada bir noktaya da işaret etmeliyim ki, Yunanlılar, dünyanın kaynaklarından serbestçe faydalandıkları halde, bu kaynaklar evvelâ Rusya'dan, sonra Fransa'dan yapılan mahdut yardımlar dışında, bize kapalı idiler.

(3) On aylık zaman içinde eğitime büyük değer verilerek, ordunun muhariplik niteliği yüksek dereceye çıkarıldı. Bu yön-deki gayret son derece sıkı ve aralıksız bir çalışma idi. Her seviyede kurslar ve talimgâhlar açıldı. Bol tatbikat ve manevralar yapıldı.

(4) Ordunun hareket kabiliyeti çok noksandı. Savunma muharebelerinde bile, yiyecek ve cephane ihtiyacı yeteri kadar sağılanamıyordu. Bütün memleket vasıtalarından faydalanılarak, birliklere yüz kilometrelik bir hareket kabiliyeti verildi. Motorlu vasıta yok denemek bir halde olduğundan, hareket kabiliyeti at, öküz arabaları, mekkâre, deve ve merkeplerle sağılanmıştı.

Hülâsa olarak diyebiliriz ki, memleketin bütün kaynaklarından azami derecede faydalandığı halde, 1922 yazında, Garp Cephesi Kuvvetleri insan, silâh, malzeme ve vasıta bakımından Yunan Ordusu derecesine getirilememişti.

Son yüzyıllarda, bütün dünya Türk Ordusunun savunma kudretini takdir etmekle beraber, onun taarruz kabiliyeti olmadığı kanısında idi. 1922 yazında, Türk ordusunun durumunu ve Türkiye'nin kaynaklarını iyi bilen düşmanlar, bu ordunun taarruza büyük başarı sağılamayacağını sanıyorlardı. Yanıldıkları cihetler vardı. Türk ordusu, sevk ve idare ile moral bakımından, Yunan Ordusundan üstündü. On aylık aralıksız çalışma sonunda eğitim itibarıyla de çok ilerledi.

Moral ve eğitim sorunlarından bahsetmiş bulunuyoruz. Biraz da komutanlar, subaylar ve erlerden bahsedeceğiz.

Türk kumandanları

Başkomandan Mustafa Kemal Paşa'nın yüksek nitelikleri dünyaca bilindiği için, burada ayrıca bahsetmeye lüzum görmüyoruz. Onun askeri kişiliği hakkında benim de bir eserim vardır.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa hayatını mesleğine vakfederek, nazari ve ameli sahalarda kendini yetiştirmiştir. Balkan Harbinde, Makedonya'daki Vardar Ordusunun Harekât Şubesi Müdürü idi. Harpten sonra tümen kumandanı oldu. Birinci Cihan Harbinde V inci Kolordu Kumandanı olarak Çanakkale'de, Kafkas Cephesinde bulundu. Harbin ikinci yarısında, İkinci ve Yedinci Ordu kumandanlıklarında Mustafa Kemal Paşaya halef oldu.

Kumandanlığın ve insanlığın yüksek niteliklerine sahip olan Fevzi Paşa'nın yüksek bir nüfuzu nazarı vardı. Bayburt'ta V inci Kolordu Kumandanı iken büyük Rus taarruzunun başladığını ve Sakarya Harbinin sonuna doğru da, Yunan Ordusunun çekileceğini sezmişti.

İstiklâl Harbi ve Anadolu İhtilâli hakkında son çıkan eserlerde Fevzi Paşa'nın tutucu olduğundan ve orduyu modern bir hale getiremediğinden bahsedilmektedir ki, bunlar mübalâgalı hükümlerdir. Dört yıl Mareşal Fevzi Çakmak'ın maiyetinde harekât işlerini idare eden bir adam olmak sıfatıyla, onun orduyu yeni silâh ve vasıtalarla kavuşturmak için sarfettiği gayretlere şahit oldum. İsteddiği para verilemediği için, bir aralık istifaya da teşebbüs etmiştir. Ordunun, onun zamanında modern bir hale getirilemediği ise bir gerçektir. Kırk beş milyonluk bir bütçe ile, ordu modern bir hale getirilemezdi. Fakat Ordu disiplini yükseltmekte, eğitimi ilerletmekte, bilhassa orduyu siyaset dışında bırakmakta Mareşalın büyük hizmeti vardır.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Türk ordusunun seçkin kurmaylarındandı. Birinci Cihan Harbi başlarken Karargâhı Umuminin şube müdürlerindendi. Harpte Ordu Kurmay Başkanlığını yaptı. Ve genç yaşta albayken kolordu kumandanı oldu. 1917 yılı Ekin ayında, İsmet Bey Kumandasında 3 üncü Kolordu Filistin Cephesinde, Bi'rüssebi'de, İngilizlerin baskınına uğrayarak ağır zayıflatılmış ki bu ye-

nilgide ordu kumandanı Von Kress'in hatalı emirlerinin büyük etkisi vardı. Bu yenilgiden sonra, 3 üncü Kolordunun 1918 yılı sonuna kadar Filistin Cephesinde başarılı hareketleri görülmüştür. Türk İstiklâl Harbinde, Birinci, İkinci İnönü Muharebeleri önemli başarılarıdır. Eskişehir - Kütahya Muharebeleri üstün kuvvet karşısında geniş bir çekiliş hareketidir. Sakarya zaferinde de, Başkomandanın yanında mesul cephe kumandanı olmak sıfatıyla, İsmet Paşa'nın da şeref hissesi vardır. İsmet Paşa genç yaşta muharebe meydanlarında zaferler ve yenilgiler içinde uğrularak tecrübeli bir kumandan olmuştur. İsmet Paşa zekâsı, gayreti ve çalışkanlığı ile genç yaşından itibaren dik-kati çekmiştir. Onun öğrenmek hususundaki gayreti, sabrı, sebâtı, tahammül kabiliyeti çok üstündür. Fikirlerini üstlerine kabul ettirmekte de mahareti vardır. Ona Yunan Harp tarihinin verdiği hüküm şöyle hülâsa edilebilir.

"İsmet Paşa, inanç, kat'iyet, cesaret ve anlayışla hareket eder."

1 inci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, Kurmay tahsili olmamakla beraber kendini yetiştirmiştir. Birinci Cihan Harbinden evvel alay kumandanlarının en değerlilerindendi. Harp başladığı zaman, tümen kumandanı oldu. 1915 yılı Temmuz

zunda, İngilizler Kurna'dan, Dicle boyunca, Bağdat'a doğru ilerlemekteydiler. Bu sırada Irak ve havalisi kumandanlığına tayin edilen Nurettin Bey, kati neticeli muharebeler vermeyerek Bağdat önüne kadar çekildi. 21-26 Kasım'da Selmanpâk'ta verilen muharebede General Townshend kuvvetleri mağlup olarak, Kütülmamare'ye sığındı. Goltz Paşanın 6 ncı Ordu Kumandanı olmasından sonra, Irak'tan ayrılan Nurettin Bey General Townshend'in esaretini göremedi. Bundan sonra da Kolordu Kumandanlıklarında bulunan Nurettin Paşa, Birinci Dünya Harbinin sonunda, İzmir'deki 8 inci Ordunun Kumandanı idi.

Ikinci Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa, Balkan Harbinden evvel, Harp Okulunda tâbiye öğretmeni idi. Bu öğretmenlikte yenilikler ve başarılar gösterdi. Balkan Harbinde Kolordu Kurmay Başkanı, sonra da tümen kumandanı oldu. Birinci Cihan Harbinde Çanakkale'de ve Doğu Cephesinde Kolordu Kumandanlıklarında bulundu. 1918 yılında Rus ordusunun dağılmasıyla yapılan hareketlerde kolordusu, Erzurum ve Kars'ın kurtarılmasında başarı göstererek, Doğuda kurulan 9 uncu Ordunun Kumandanlığına tayin edildi. Mondros Mütarekesi gereğince terkedilmesi icap eden üç sancağın boşaltılmasını geciktirdiği, ve boşaltılan yerlerdeki Türk halkını Ermenilere karşı silâhlendirdiği bahanesiyle, İstanbul'a geldiği zaman, İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya götürüldü. Oradan kurtulduktan sonra Anadolu'ya gelerek, 2 nci Ordu Kumandanlığına tayin olundu.

Kolordu kumandanları, Birinci Dünya Harbinde ordu kurmay başkanlıkları, tümen veya kolordu kumandanlıklarında başarılar kazanan ve İstiklâl Harbinin bundan önceki safhalarında kendilerini gösteren kişiler idiler. Yaşları 35-40 arasında bulunan bu genç kumandanlar, çalışkanlık örneği ve enerji kaynağı idiler. Bunlardan kati netice yerlerinde önemli vazife alanlardan ayrıca bahsedeceğiz.

Tümen kumandanlarının çoğu Birinci Dünya Harbinin değerli kurmayları idiler. Kurmay olmayanlar da Birinci Cihan Harbinde genç yaşta tümen kumandanlığına yükselen şahsiyetlerdi. Kurmay heyeti de çok gençti. Mondros Mütarekesinden sonra İstanbul'da Harp Akademisinde öğretimlerini tamamlayanlar da, Birinci Cihan Harbinin meydana koyduğu yeniliklerle mücehhez olarak Anadolu'ya geldiler.

Subayların çoğu Birinci Cihan Harbi-

ne katılmışlardı. Sonradan yetişenler de İstiklâl Harbinin önceki devrinde tecrübe gördüler. Millî Mücadeleye isteyerek katılan subaylar, ölüm dirim mücadelesinde olduğumuzu kavrayarak feragat, fedakârlık ve kanaat örneği halindeydiler. İki ay maaş verilmediği zamanlarda bile bir sıztı görülmemiştir.

Yunan kaynaklarına göre de: Türk subayları zafere imanlı, genç, çalışkan, tehlikeden yılmaz, harp sanatına vakıftırlar. En son ana kadar direnen Türk subayları ve erleri, dünyanın modern ordularına meydan okumuş insanlardı. Küçük Asya Mağlûbiyeti adındaki Yunan eserinde Türk Ordusu hakkında verilen hüküm de şöyledir: "Tesirli, kahraman, açlığa ve susuzluğa dayanan bir düşman! İnadcı ve cesur bir düşman, ustaca ve cesaretle savunulan bir rakip". Hâsılı, Yunan ordusuna maddî bakımdan üstün olmamakla beraber, Başkumandanından en son erine kadar değer ifade eden ordumuzun zaferin koynuna girmesi mukadderdi.

TÜRK-YUNAN KUVVETLERİNİN MUHAREBEDEN ÖNCEKİ DURUMLARI

Türk Garp Cephesi kuvvetleri

Kocaeli Grubu: Albay Hâlit Bey kumandasında bir piyade tümeni ile birkaç müfreze, Bilecik - Yenişehir hattı kuzeyinde.

İkinci Ordu: Yakup Şevki Paşa kumandasında 2 nci , 3 üncü, 4 üncü ve 6 ncı Kolordular; bu kolordularda on bir piyade ve bir Süvari Tümeni vardı. 2 nci Ordu birlikleri Eskişehir - Afyon hattı doğusundaki cepheyi tutuyordu.

1 inci Ordu: Nurettin Paşa kumandasındaki Ordu 1 inci Kolordusu ve üç müstakil tümeni ile Afyon güneydoğusu ile batı güneyinde, bir Süvari Tümeni ve müstakil müfrezeleriyle Ege Denizine kadar Menderes vadisinde.

5 inci Süvari Kolordusu: Fahrettin Paşa kumandasında üç Süvari Tümeni Ilgın etrafında Batı Cephesi ihtiyatında.

Garp Cephesinin emrindeki bu kuvvetler, 18 Piyade ve 5 Süvari Tümeninden ibaretti. Burada bir noktaya işaret etmeliyim ki ortalama 8.000 kişi olan Türk Tümenleri, 12.000 mevcudu olan Yunan Tümenlerinin üçte ikisi nisbetinde idiler.

Yunan ordusu

Bileşik Grubu: 2 nci Piyade Tümeni, üç müstakil Alay Bilecik - Yenişehir - Bursa bölgesinde.

3 üncü Kolordu: 3 üncü, 10 uncu, 15 inci Tümenler Eskişehir'in doğusunda ve doğu güneyinde.

1 inci Yunan Kolordusu: General Trikopis kumandasında 5 inci, 12 nci Tümenleri ile Afyon doğusunda ve kuzeyinde, 4 üncü 1 inci Tümenleri ile Afyon güneyi ve batısında, bir müstakil alay, Ahır Dağları üzerinde Toklu Sivrisi'nde, bir müstakil Alay Afyon'da ihtiyatta.

2 nci Yunan Kolordusu: General Diyenis kumandasında 7 nci, 8 inci, 13 üncü Tümenler Afyon'daki 1 inci Kolordunun kuzey kanadı gerisinde, ordu ihtiyatında.

Bunlardan başka, bir Tümen Dumlupınar ve güneyinde, Süvari Tümeni Uşak'ta bulunuyor. Menderes vâdisi de müstakil alaylarla tutuluyordu.

Açıkladığımız duruma göre, Türk Ordusu asıl kuvvetle Ankara ve Konya istikametlerini, Yunan ordusu da Bursa, İzmir istikametlerini kapamaktaydılar. Her iki ordu Marmara ve Ege Denizine kadar olan yarlarda ikinci derecede emniyet kuvvetleri bulunduruyorlardı. (Harita 1)

Afyon - Dumlupınar meydan muharebesi

Türk Ordusu Başkumandanlığı Ağustos ayında taarruza karar verdi. Bütün hazırlıklar Ağustos'un sonuna doğru tamamlanacaktı. Önce, hazırlanan taarruz plânından bahsedeceğiz. Taarruz plânının esasını, 1921 sonbaharında hazırlanan plân teşkil eder. Aradan geçen on ay içinde yapılan incelemeler sonunda bu plân olgunlaştırılmış, son günlerde de bazı değişiklikler yapılmıştır.

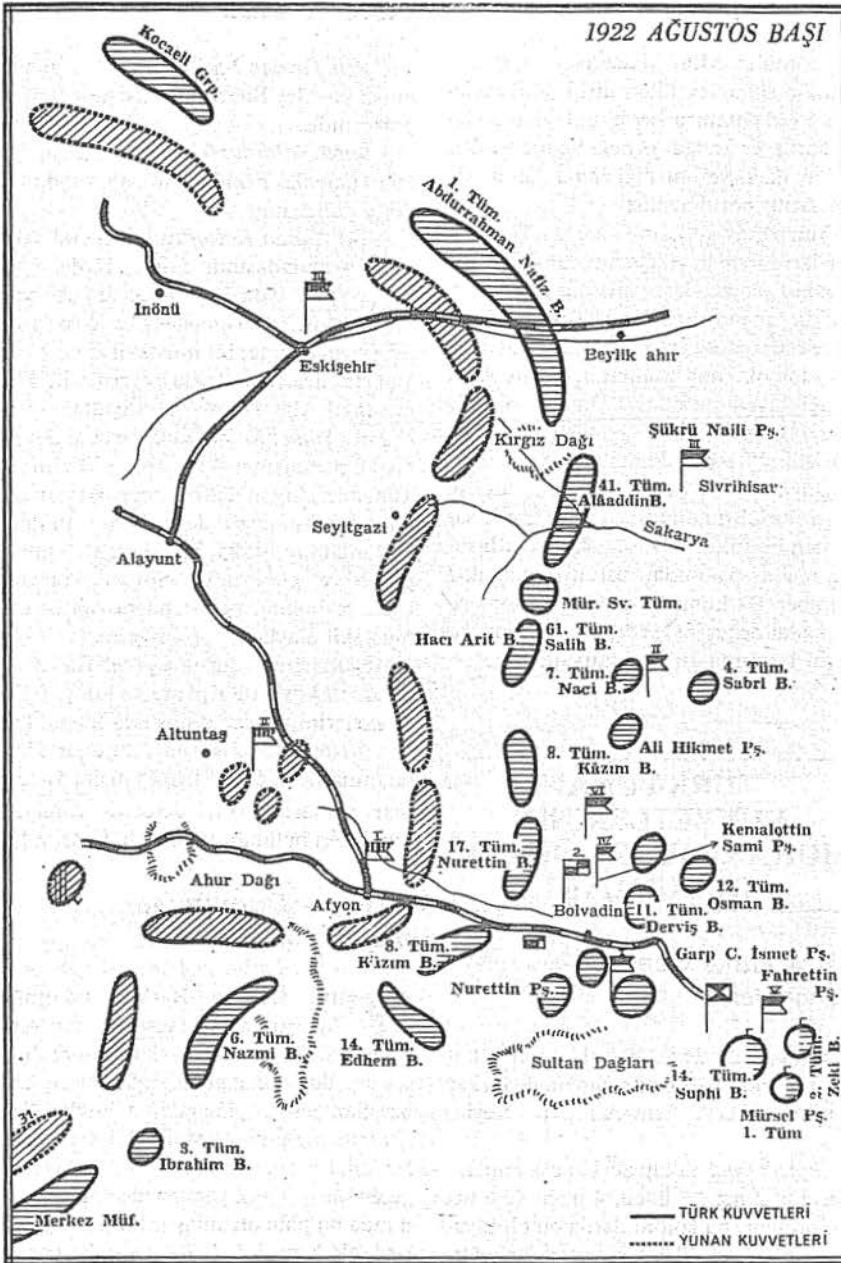
Plânın ana fikri, kuvvetin bir kısmı ile düşmanı Eskişehir - Afyon cephesinde tutarken, kuvvetin çoğu ile, Afyon batısından, düşmanın güney yanına taarruz ederek, onu İzmir ulaştırma hatlarından ayırmak suretiyle kuzeye doğru atmaktır.

Bu ana fikre göre, Garp Cephesinin hazırladığı plânın özeti şöyle idi:

2 nci Ordu, 3 üncü ve 6 ncı Kolordular, 5 piyade ve 1 süvari tümeni ile düşmanın Eskişehir - Afyon cephesine taarruz edecek.

1 inci Ordu, 1 inci ve 4 üncü Kolordularla 5 inci Süvari Kolordusu ve üç müstakil tümen (9 piyade ve 3 süvari tümeni), Afyon güney batısından düşmanı kuzeye doğru atacaktı. 4 üncü Kolordu ih-

1922 AĞUSTOS BAŞI

Harita 1

tiyatta tutulacaktı. Bu suretle, düşmanın güney yanına taarruz ederek, onu kuşatmak suretiyle kati netice almak vazifesi Nurettin Paşa kumandasındaki 1 inci Orduya düşüyordu. Nurettin Paşa, Ordunun Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Binbaşı Cemil Bey (rahmetli Tümgeneral Cemil Taner) başkanlığında bir heyeti, taarruz bölgesinde tetkikler yapmaya memur etti. Bu heyette ben de vardım.

1 inci Ordunun taarruz yapacağı bölgede arazi ve düşman durumu şöyle idi: Güneyden Afyon'a doğru uzanan sıra dağları Şuhud ve Sandıklı arasından ge-

çerek, Afyon güneyinden batıya doğru uzanan Zafer Dağları ile dikey olarak birleşmek suretiyle bir (T) şekli gösterir. Bu dağlar 1310 rakımlı Erkmantepe'de birleşir. Bunun 6 km. güneyinde 1930 rakımlı Kocatepe vardır. Düşman mevzileri; (T) harfinin üst kenarı olarak kabul ettiğimiz Zafer Dağları üzerindedir. Bu dağlar Afyon güneyinden başlayarak batıya doğru, Kalecik Sivrisi, Erkmene, Belen, Tınaz, Çiğil Tepelerden geçerek, yükselmek suretiyle Ahırdağları ile birleşir. Bu dağların gerisinde Afyon ve Sincanlı Ovaları var-

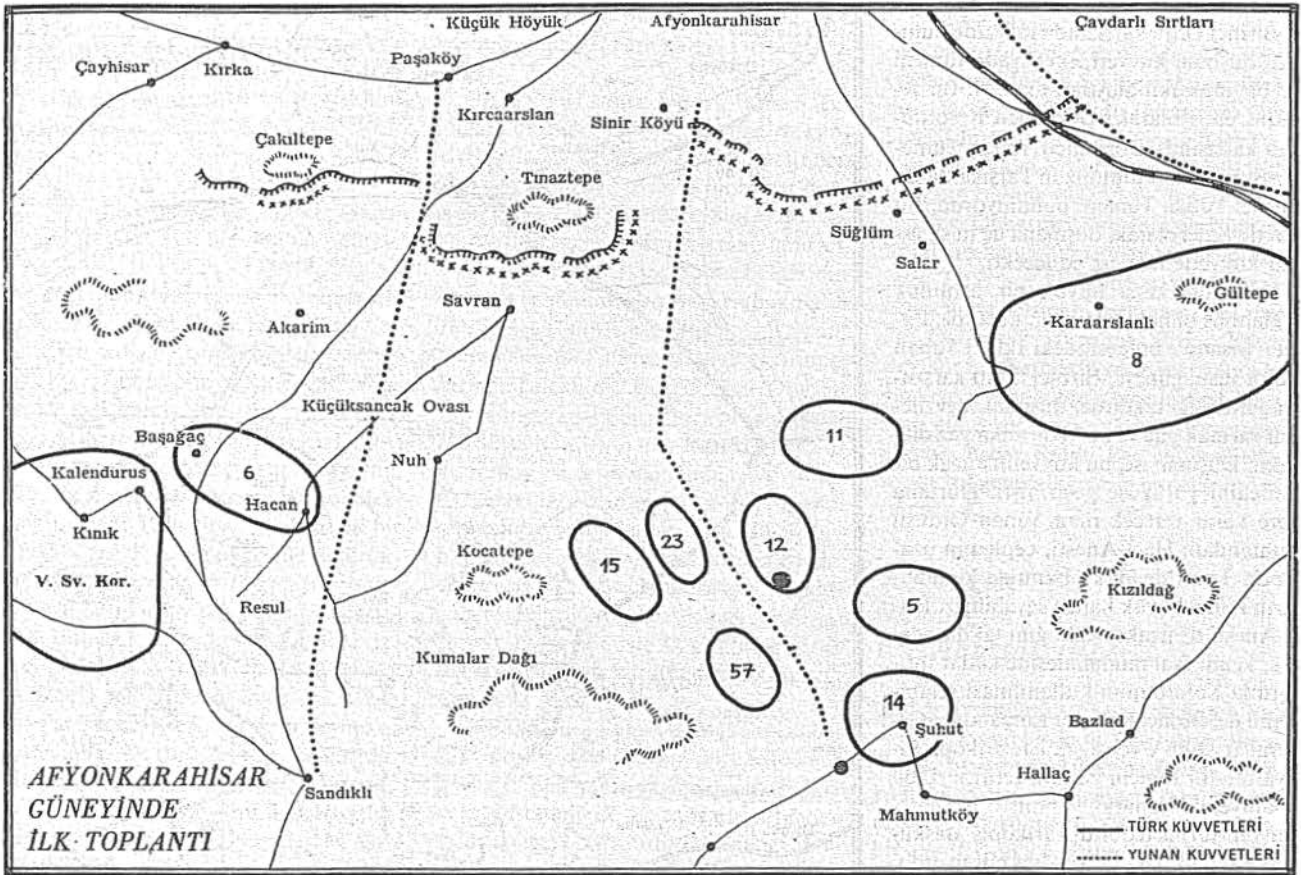
Kocatepe'nin kolları doğuda Şuhud, Batıda Küçük Sincanlı Ovalarına doğru uzanarak düşmanın görüş sahasını kapar. Düşmanın vaktiyle tutamadığı bu yüksek tepeden, düşman mevzilerinin içi ve gerileri görülmekte, onun kolları da araziye örtmektedir. Sanki kudret eli, Kocatepe ve kollarını, büyük bir kuvveti gizlemek ve düşmanı gözetlemek için yaratmıştı.

Bu arazi durumu, düşmana baskın yapmak için, kuvvetin çoğunu Kocatepe ve kolları gerisinde gizleyerek, Kocatepe'den Erkmantepe'ye doğru uzanan plato üzerinde taarruz fikrini dikte ediyordu. Erkmantepe, Afyon ve Sincanlı Ovalarına hâkim ve dağlarla birleştiği bir ukte noktası olmak itibarıyla, önemli bir taarruz hedefi olarak görülmüyordu. Düşman mevziinin en az 10 km.lik bir kısmının yarılması da gerektiğinden, Erkmantepe'den sonra, Belen ve Tınaztepelere de yarma bölgesine katılacaktı. Bu yarma bölgesinin Doğusundan ve Batısından da diğer kuvvetler taarruz edecekti. (Harita 2)

Yapılan hesaplara göre, yarma bölgesinde beş tümen, yanlarda dört tümen kullanmak gerektiğinden, ordunun elinde ihtiyat kuvveti kalmıyordu. Düşman ihtiyatları müdahale etmeden, taarruzun birinci günü düşman cephesinin yarılması ve süvarinin buradan saldırması önemli idi. Ordu kumandanı bu esaslar dahilindeki teklifini Garp Cephesine arzetti. Başkumandanlık da 1 inci Ordunun daha iki tümenle takviye edilmesinin uygun olacağını, Garp Cephesi kumandanlığına bildirmişti. Garp Cephesi Kumandanı bu istekler üzerine, ihtiyatta bulunduracağı 4 üncü Kolorduyu da 1 inci Ordu gerisine yanaştırmağa karar verdi. Bu suretle kat'i netice yerinde 12 piyade ve 3 süvari tümeni toplanacaktı.

Bu kararlar, harp tarihinin en kuvvetli bir ağırlık merkezi kuruluyordu. Karar çok cüretli idi. Bunu rakamla şöyle ifade edebiliriz.

İkinci Ordu, 50.000 kişi ile 120 km.lik geniş bir cephede 120.000 kişilik Yunan kuvvetlerine; Birinci Ordu, 110.000 kişi ile 40.000 kişilik Yunan kuvvetine taarruz edecekti. Karar çok cüretli demiştik, çünkü geniş bir cephe üzerinde bırakılan zaıf İkinci Ordu, çok üstün Yunan kuvvetinin taarruzuna uğrayarak geriye atılırsa Ankara, Konya istikametleri düşmana açılır, kuvvetin üçte ikisini teşkil eden Birinci Ordu da, gerisini Antalya'ya vermek suretiyle, esas istikametlerden ayrılırdı. Düşmanın bu taarruzu, kuvvetlerimiz güneye doğru kaydırılırken yapılması halinde, başarı şansı daha fazla olurdu.

na karşı emniyet tedbirleri alacaktır.

Birinci Ordu karşısında mevzide bulunan düşman kuvveti, iki piyade tümeni ile bir müstakil alaydan ibaretti. Bir tesadüf eseri olarak, Dördüncü Kolordunun karşısında Dördüncü Yunan Tümeni, Birinci Kolordumuzun karşısında da Birinci Yunan Tümeni bulunuyordu. Bu suretle genel olarak, düşmana üç misli üstün kuvvetle taarruz edilecekti.

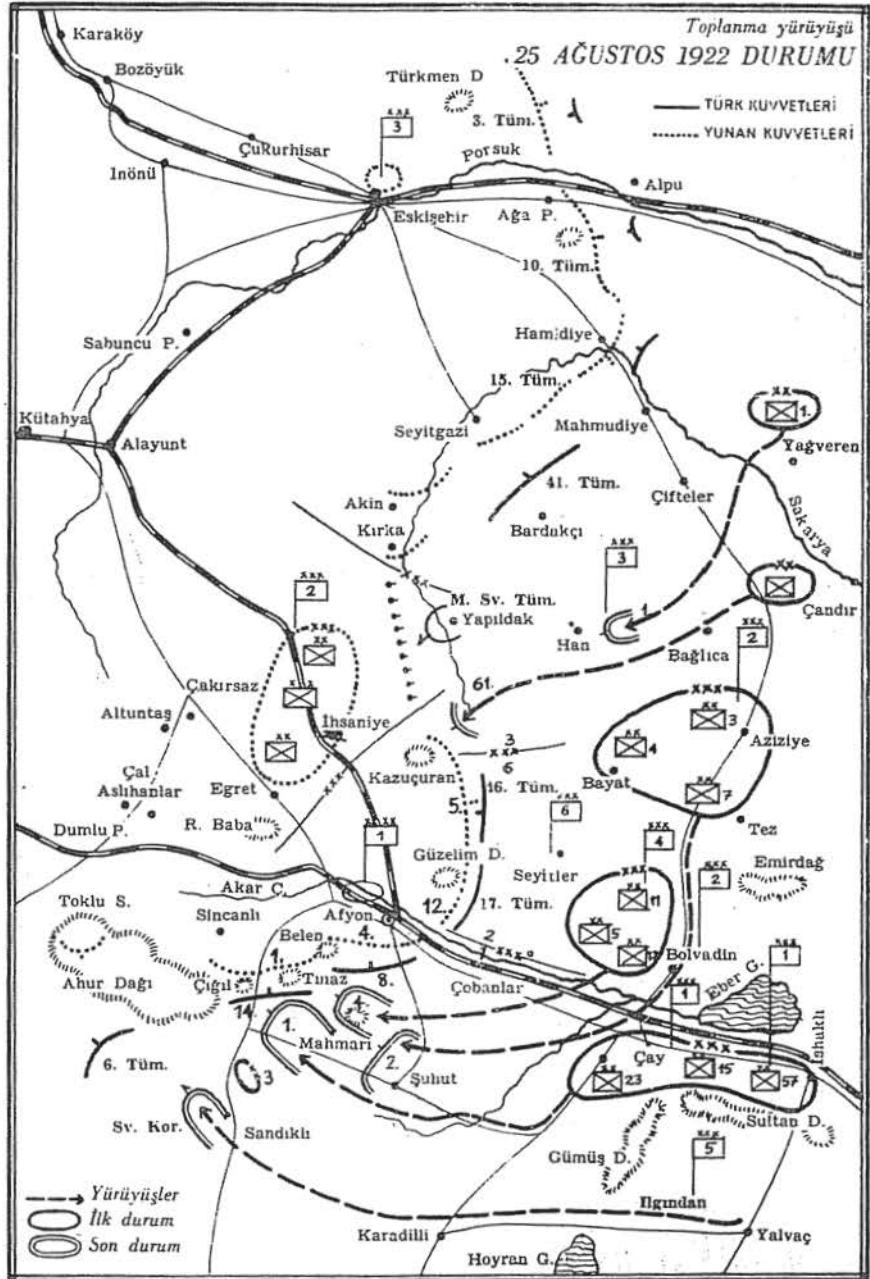
Düşmana karşı büyük bir üstünlük sağlanmış olmakla beraber, kuzeyde, Eğret - İhsaniye bölgesindeki İkinci Yunan Kolordusu, güneye, Birinci Ordu karşısına getirildiği takdirde, düşman mevzilerini yarmak güç ve belki de imkânsız olacaktı. Düşman ise, bu kuvvetin ancak bir tümenini yürüyüşe geçirmişti. Duruma göre karar verecek olan Yunan Ordusu Kumandanı Hacı Anesti, cephenin uzatılmasında, İzmir'de idi ki, bunu da Yunanlıların ikinci büyük hatası sayabiliriz. Hacı Anesti de uzakta kaldığını takdir ederek, kendi faal müdahalesine kadar ihtiyattaki Kolordunun kullanılması selâhiyetini de, Birinci Kolordu Kumandanı General Trikopis'e vermişti. İşte Trikopis ihtiyattan bir tümeni güneye getirmeyi, bu selâhiyete dayanarak yapmıştı. Bu hareket bir yarım tedbirdi. Trikopis Başkumandanın hakiki maksadını bilmiyordu. Türk taarruzu başladıktan sonra, ihtiyattaki diğer iki tümenin de güneye getirilmesini Başkumandan isteyecekti. (Harita 3)

Taarruzun birinci günü (26 Ağustos 1922)

25/26 Ağustos gece Türk birlikleri, Yunan mevzilerine doğru ilerlediler. İleri hatlar düşman mevzilerine 400 metreye kadar yanaşacaklar, saat 4.30'da başlayıp, 5.30'da şiddetini artıracak topçu ateşi himayesinde, birlikler düşman mevzilerine hücum edeceklerdi. Sâkin bir havada, hilâl halindeki ayın hafif ışığı altında, birlikler arızasız yerlerine varmışlardı.

Saat 5.30'da Dördüncü Kolordunun, Kurmay Yarbay Halit Bey kumandasındaki Beşinci Tümeni, Kalecik Sivrisi'ne ve bunun batısındaki düşman birinci hattına girdi. Muharebeden sonra politikaya giren Albay Halit Bey merhum, Kastamonu Mebusu idi. Beşinci Tümenin batısında, Kurmay Yarbay Derviş Bey (rahmetli Korgeneral Derviş) kumandasındaki on birinci tümen, birinci hat düştükten sonra, ikinci hatta taarruz ediyordu.

Birinci Kolordu bölgesinde Kurmay

Tepe'ye ilk giren kuvvet, Elli Altıncı Alaydır ki bunun kumandanı Yarbay İlyas Bey, hücum sırasında yaralanmıştır. İlyas Bey Tümgenerallik rütbesinde emekli olduktan sonra, 1949 yılında vefat etti.

Onbeşinci Tümenin solunda, Afyon - Sandıklı şosesinin iki tarafından Hasan Beli'ne taarruz eden Yarbay Çallı Ethem Bey kumandasındaki Ondördüncü Tümen de, mevziin bir kısmına girdi. En sağda, Afyon istikametine geniş bir cephe ile taarruz eden Sekizinci Tümeden, düşman mevziine girmek beklenmiyordu. En batıda Çiğil Tepe'ye taarruz eden Elliyedinci Tümen de, netice yerinde değildi. Bu bakımdan, kat'i netice yerinde ve yarma bölgesindeki Yirmüçüncü Tümenin gecikmesi, bir günde cepheyi yarmayı engelleyebilirdi.

Kocatepe'den bütün tümenlerin hareketlerini takip eden Başkumandan, telefonla tümen kumandanı Halis Beye hareketini çabuklaştırarak, bir an evvel Belen Tepeyi zabtetmesini ihtar etti. Ordu Harekât Şubesi Müdürü Cemil Beyin ifadesine göre, Atatürk'ün kayalık bir arazide yürürken çekilen fotoğrafı, Yirmüçüncü Tümen Kumandanı ile görüşmek üzere, muhabere merkezine giderken alınmıştır.

Geç hareket eden Yirmüçüncü Tümenin birlikleri, büyük bir süratle ilerliyorlardı. Yapılacak bir şey yoktu. Aceleci müdahaleler karışıklığa sebep olabilirdi. Bu durumda ileri giderek alay kumandanları ile yakından temas etmeğimi teklif ettim. En aşağıdaki alaya giderken rastgeldiğim ihtiyat taburunu da, ileri sürerek, düşmana dört yüz metre yaklaşan diğer bir taburu takviye ettim. Yapılan hücum neticesinde, saat dokuzda, Belen Tepe sukut etti. Belen Tepenin solundaki sırtın da Binbaşı Tenzil Beyin taburu tarafından zabtedildiği görüldü. Bu Tenzil Bey, Mevlevi tarikatına mensuptu, Onun kahramanlık vasfı, sakallı ve sâkin haliyle, barış zamanı takdir edilmemiş olacak ki, Tenzil Belen Tepe, Yarbaylıktan daha ileri gidemedi.

Durum nazikleşiyor

Öğleye doğru, Dördüncü Kolordu'nun, Erkmen Tepe'de, düşman ikinci hattına yaptığı taarruz durdu. Tınaztepe'yi alan Onbeşinci Tümen, düşmanın karşı taarruzuna uğrayarak, çekilmeye başladı. Ondördüncü Tümen de Hasan Belinde aldığı tepeyi bırakmağa

mecbur oldu. Düşmanın Kuzeyden getirilen Yedinci Tümeni karşı taarruza geçmişti.

Bugün elde edilen başarı, Beşinci Tümenin düşman birinci hattına girmesinden ve Belen Tepe'nin zaptedilmesinden ibaretti. Ancak Süvari Kolordusu'nun, Ahır Dağından geçerken, Sincanlı Ovasında, düşmanın gerisine çıkması ümit verici bir hareketti. İkinci Ordu bölgesinin kuzey kanadında, Kurmay Yarbay Salih Beyin (merhum Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak) kumandasındaki Altmışbirinci Tümen de, Kaz Uçuran Tepesini zaptetmişti. Fakat bu tümen akşama doğru, düşmanın karşı taarruzu ile geri atılacaktır. Türk kumandanlığı, tasavvur ettiği gibi, taarruzun birinci günü düşman cephesini yaramamaktan üzüldü. Trikopis, İhsaniye'deki Dokuzuncu Tümeni de, demiryoluyla, Afyon'a nakletmekte olduğu gibi, İkinci Ordudan da dört tabur kadar bir kuvvet almıştı. O, bu kuvvetlerle, 27 Ağustos günü duruma hâkim olacağı kanısındaydı.

Halbuki Türk kumandanlığının elinde, daha dört tümen ihtiyatı vardı. Sincanlı Ovasına, düşman gerisine çıkan Süvari Kolordusunun, 27 Ağustos günü büyük başarılar beklenebilirdi. Düşmanın ihtiyatlarını topluca kullanmaması da onun başarı şansını azaltmıştı.

Yunanlıların hataları devam ediyor

Trikopis yeni getirdiği kuvvetlerle, 27 Ağustos günü duruma hâkim olacağını ümit ederken, saat 18'de İzmir'den gelen Başkumandanlık emri onun hayal kırıklığına uğrattı. Bu emirde, Başkumandan Afyon batısındaki mevzilerin muhafaza edilmesini, Afyon kuzeyinden Bolvadin istikametine İkinci Türk Ordusunun yan ve gerisine doğru taarruza geçilmesini istiyordu. Bu hareket, en geç Türk taarruzu ile beraber yapılmak şartı ile, başarılı olabilirdi. Bu taarruza Seyit Gazi'deki Onbeşinci Tümen, ihtiyattaki İkinci Kolordusunun iki tümeni, Afyon kuzey cephesindeki bir tümen katılacaktı. Bu dört tümenin hazırlanması bir zaman meselesi idi ki, taarruzu idare edecek olan İkinci Kolordu Kumandanı General Diyenis de, taarruza 48 saat sonra başlanabileceğini bildirmişti. General Trikopis de taarruzdan vazgeçilmesini istemiş ise de, Başkumandan düşmanın iradesine boyun eğmemek ve aktif hareket etmek fikrinde ısrar etmişti.

26 Ağustos akşamı, Yunan sevk ve idaresi bir anarşiye doğru giderken, Türk cephesinde durum iyiliğe doğru gidiyordu. Dördüncü Kolordu ihtiyattaki Onikinci Tümenini Erkmen Tepeye doğru yanaştırdı. İkinci Kolordunun Sandıklı'da ihtiyatta bulunan Üçüncü Tümeni Tınaz Tepe'de, Onbeşinci Tümenin gerisine getirildi. Yirminci Tümeden bir kısım kuvvetin Tınaztepe kuzeyine yaptığı taarruz neticesinde düşman karşı taarruzu durdu. Onbeşinci Tümenin Yarbay Fehmi Bey kumandasındaki otuz sekizinci alayının gece yaptığı baskın neticesinde, düşman eline geçen mevziin bir kısmı geri alındı. Yarbay Fehmi Bey muharebeden sonra tuğgeneralliğe kadar yükselmişti. (Harita 4)

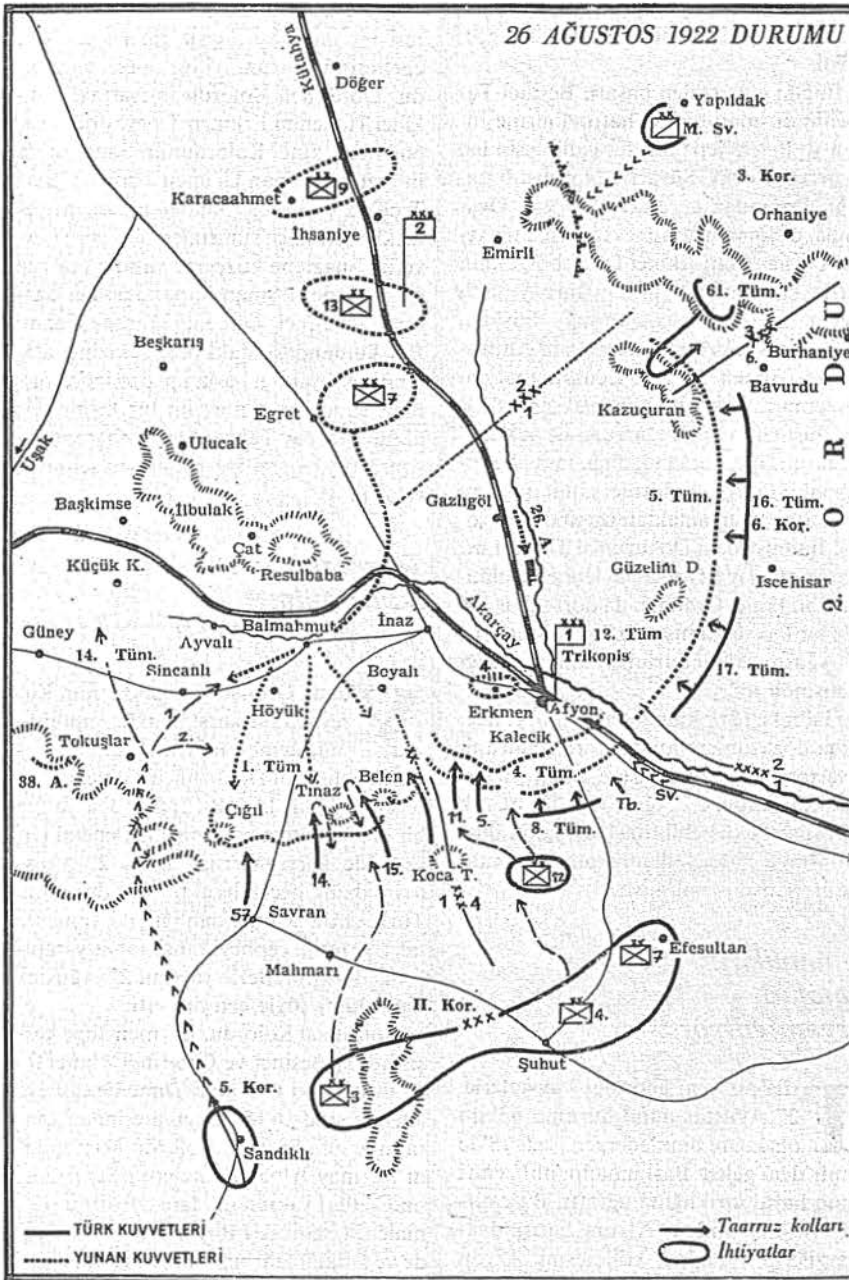
Taarruzun ikinci günü (27 Ağustos 1922)

Yunan Ordusu Kumandanının Kuzeyden bir karşı taarruz yapılmasını istemesi üzerine, Güneye nakledilmekte olan Dokuzuncu Tümenin hareketi durduruldu. Bu tümeden yalnız bir alay Afyon'a getirilmişti. General Diyenis de, karşı taarruza ancak 29 Ağustos sabahı geçebilecekti. Bu durumda Türk Ordu Kumandanlığı, iki tümenle takviye ettiği cepheyi rahat rahat yarabilirdi. Bu kuvvetlerle yapılan 27 Ağustos hareketleri şöyle cereyan etti:

Dördüncü Kolordu, Erkmen Tepe karşısındaki Beşinci ve Orbirinci Tümenleri, ihtiyattaki Onikinci Tümenle takviye ederek, şiddetli bir topçu ateşinden sonra, hücumu başladı. Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Kemalettin Sami Bey, hareketleri yakından idare ediyordu. Kemalettin Sami Bey Birinci Cihan Harbinde ve İstiklâl Harbinin ilk döneminde tümen kumandanlıkları, Sakarya muharebesinde de Kolordu Kumandanlığı yapmıştı. Muharebelerde birçok yara alan Kemalettin Sami Beyin bir kolu çolaktı. Muharebeden sonra Korgeneralliğe kadar yükseldi. Berlin Büyükelçisi iken vefat etti.

Dördüncü Kolordu Birlikleri saat 7'de düşman mevziine girdiler. Bu taarruzda Onikinci Tümenin Yarbay Harbi Bey kumandasındaki Otuzdördüncü Alayı, büyük yararlık gösterdi. Erkmen Tepeleri Albay Plastiras kumandasında üç Yunan alayı tarafından savunuluyordu. Erkmen Tepe düştükten sonra Yunan kuvvetleri gerideki arızalı ve sarp arazide, çekilme emri alınca kadar direndiler. Bu muha-

26 AĞUSTOS 1922 DURUMU

Harita 4

rebede Yunanlılar ölü ve yaralı olarak üç bin kişi kaybettiler. Yedi yüz mevcutlu bir tabur 500 zayıt vermişti. Yunanistan'da siyasî hayata atılan Plastiras Başbakanlığı kadar yükseldi.

Birinci Kolordu cephesindeki taarruz da şöyle oldu: Belen Tepeyi bir gün evvel Yirmiiüçüncü Tümen zaptetmişti, Tınaztepe'yi alan Onbeşinci Tümen düşmanın karşı taarruzu ile biraz gerilemişse de, gece durumunu biraz düzeltmeye muvaffak olmuştu. Üçüncü Tümen de evvelki akşam Onbeşinci Tümenin gerisine yanaş-

tırılmıştı. Yirmiüçüncü Tümenin bir müfrezesi de, Onbeşinci Tümenin karşısındaki düşmanın gerisine taarruz ediyordu.

Birinci Kolordu Kumandanı Albay İzzettin Bey başta olmak üzere, sabahın erken saatlerinde Onbeş ve Üçüncü Tümenlerle cepheden, Yirmiiçüncü Tümen Kumandanı Ömer Halis Beyin bizzat idare ettiği müfrezenin düşman gerisine yaptığı taarruz neticesinde, saat ona kadar sekiz tabur tahmin edilen düşman, Sincanlı Ovasına atıldı. Belen

Tepedeki Yirmiuçüncü Tümenin büyük kısmı da, Erkmen Tepedeki bir mukavemeti kırdıktan sonra, ilk evvel Sincanlı Ovasında Kayadibi köyüne girdi. Ateş altında bulunan bu köyün erkekleri, dağa gizlenmişlerdi. Kadınlar ve çocuklar sevinçle bizi karşılayarak ellerimizi öpüyorlardı; esaretten kurtulmanın, kendi ordusuna kavuşmanın sevinç tezahürleri tasvir edilemeyecek ulvi bir manzara idi.

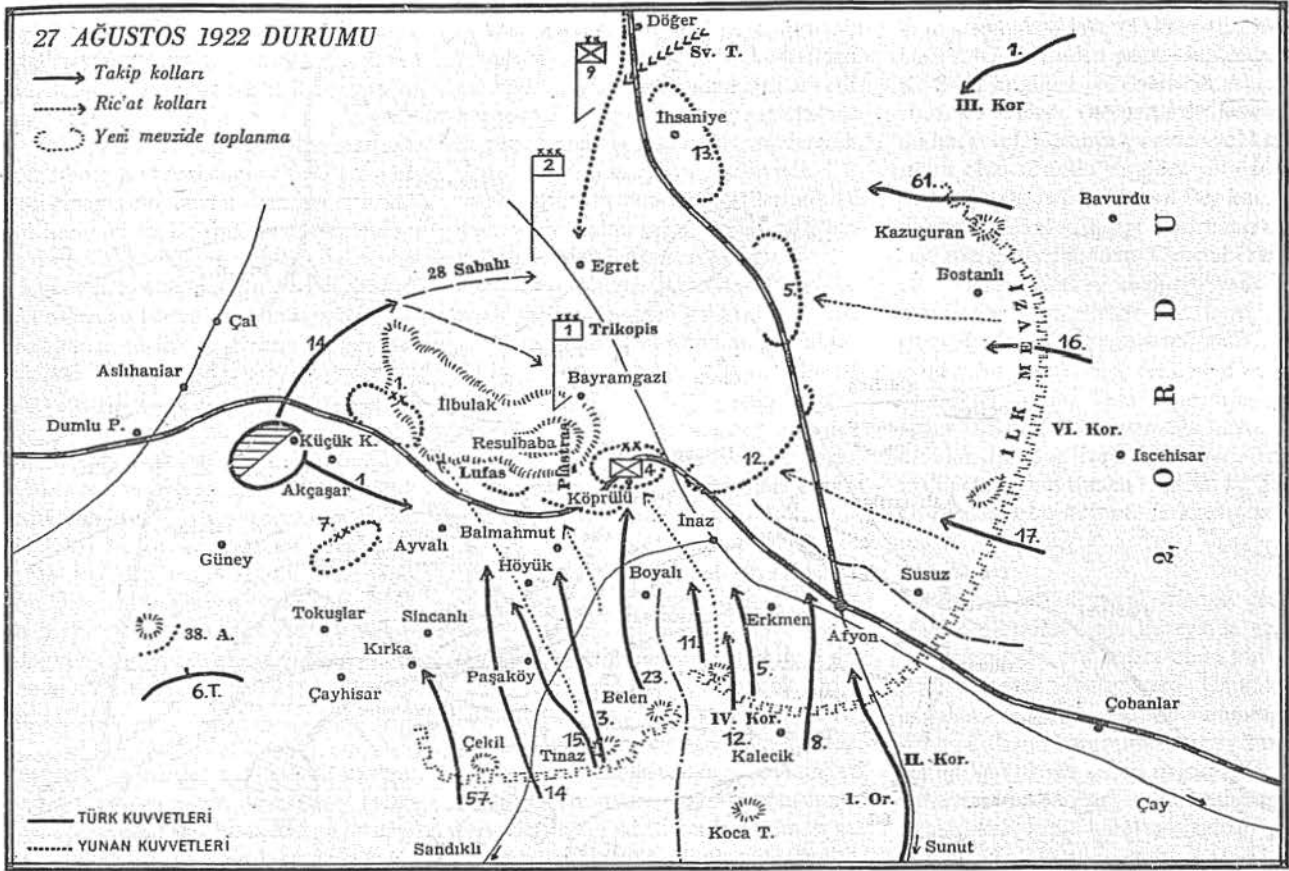
Tınaztepe düştükten sonra, soldaki Ondördüncü Tümen de, Kılıç Aslan Belindeki düşman mevziine girdi. Yalnız en solda, Çiğiltepe'deki düşman direniyordu. Bu tepeye taarruz eden Elliyedinci Tümen Kumandanı Albay Reşat Bey, bütün mevziler düştüğü halde, kendisinin hedefine varamamasından ele geçti.

Bu muharebelere katılan kumandanlardan Birinci Kolordu Kumandanı Albay İzzettin Bey, Birinci Cihan Harbinde Mustafa Kemal Paşanın tümeninde ve kolordusunda Kurmay Başkanı idi. Harp sonunda da, İkinci Ordunun Kurmay Başkanlığını yaptı. Birinci İnönü Muharebesinde Kütahya'yı Ethem kuvvetine karşı savundu. İkinci İnönü muharebesinde de başarı gösterdikten sonra Birinci Kolordu Kumandanı oldu. Harpten sonra Orgeneralliğe kadar yükselen İzzettin Çahşar, arzusu ile emekli olarak bir müddet Milletvekilliği yaptı.

Üçüncü Tümen Kumandanı Kâzım Orbay, harpten sonra Orgeneralliğe kadar yükselerek bir müddet Genel Kurmay Başkanlığı yaptı. Kurucu Mecliste de Temsilciler Meclisi Başkanı oldu.

Onüçüncü Tümen Kumandanı Kurmay Yarbay Çallı Ethem Bey, Albaylıktan yukarı yükselemedi. İntihar eden Albay Reşat Bey, Birinci Dünya Savaşında alay kumandanı olarak Atatürk'ün maiyetinde değerli hizmetler yapmıştı. İstiklâl Harbinde Doğu Cephesinde, Onbirinci Tümen Kumandanı idi. Bu tümen lâğvedildikten sonra, Elliyedinci Tümen Kumandanlığına getirilmişti.

Bugün (27 Ağustos). Sincanlı Ovasında Fahrettin Paşa (Orgeneral Fahrettin Altay) kumandasındaki Süvari Kolordusu, kuzeye doğru ilerleyerek, Afyon'dan İzmir'e doğru giden demir ve karayolunu kesti. İkinci Ordu cephesinde de, mevzî başarılar oldu. Bu ordunun kuzey kanadında, Kurmay Yarbey Salih Bey (Genelkurmay Başkanlığına yükselen Orgeneral Salih Omurtak) kumandasındaki Altmışıbirinci Tümen, Kaz Uçuran Tepesini tekrar ele geçirdi. Birinci Ordu, Güneydeki Yunan cephesini yarıdıktan sonra, saat onbirde General Tri-

Harita 5

kopis, Afyon ve Sincanlı Ovaları kuzeyindeki sırtlara çekilme emrini verdi. Halbuki Birinci Türk Ordusu karşısında, Birinci ve Yedinci Yunan Tümenleri perişan bir surette çekilmekte idiler, bunlar Trikopis'in emrini almamakla beraber, onun düşündüğü gibi Sincanlı Ovası kuzeyindeki sırtlarda tutunmak istiyorlardı. Fakat alınan tertipler Trikopis'in emrine uygun olmadığı gibi, Trikopis de bu birliklerle irtibat sağlayamadı.

Yeni tutulmak istenen mevzi, Afyon ve Sincanlı Ovalarının kuzeyini kapayan tepelerdir. Bunlar, İlbulak Dağının güneye doğru uzanan kollarıdır. Erkmén Tepeden kuzeye, Resulbaba Dağına doğru uzanan bir kol, Afyon ve Sincanlı Ovalarının birbirinden ayırır. Sincanlı Ovasının batısını kapayan sırtlar, Ahır Dağı ile birleşir.

Bu mevzi, iki ovaya hâkim olması ve Batı kanadının Ahır Dağına dayanarak İzmir istikametini kapaması itibarıyla, savunmaya elverişli idi. Ahır Dağındaki Toklu Sivrisi bir Yunan kuvveti tarafından tutulmakta olduğu gibi, bu bölge yakınında ayrıca İkinci Yunan Tümeni bulunmaktaydı.

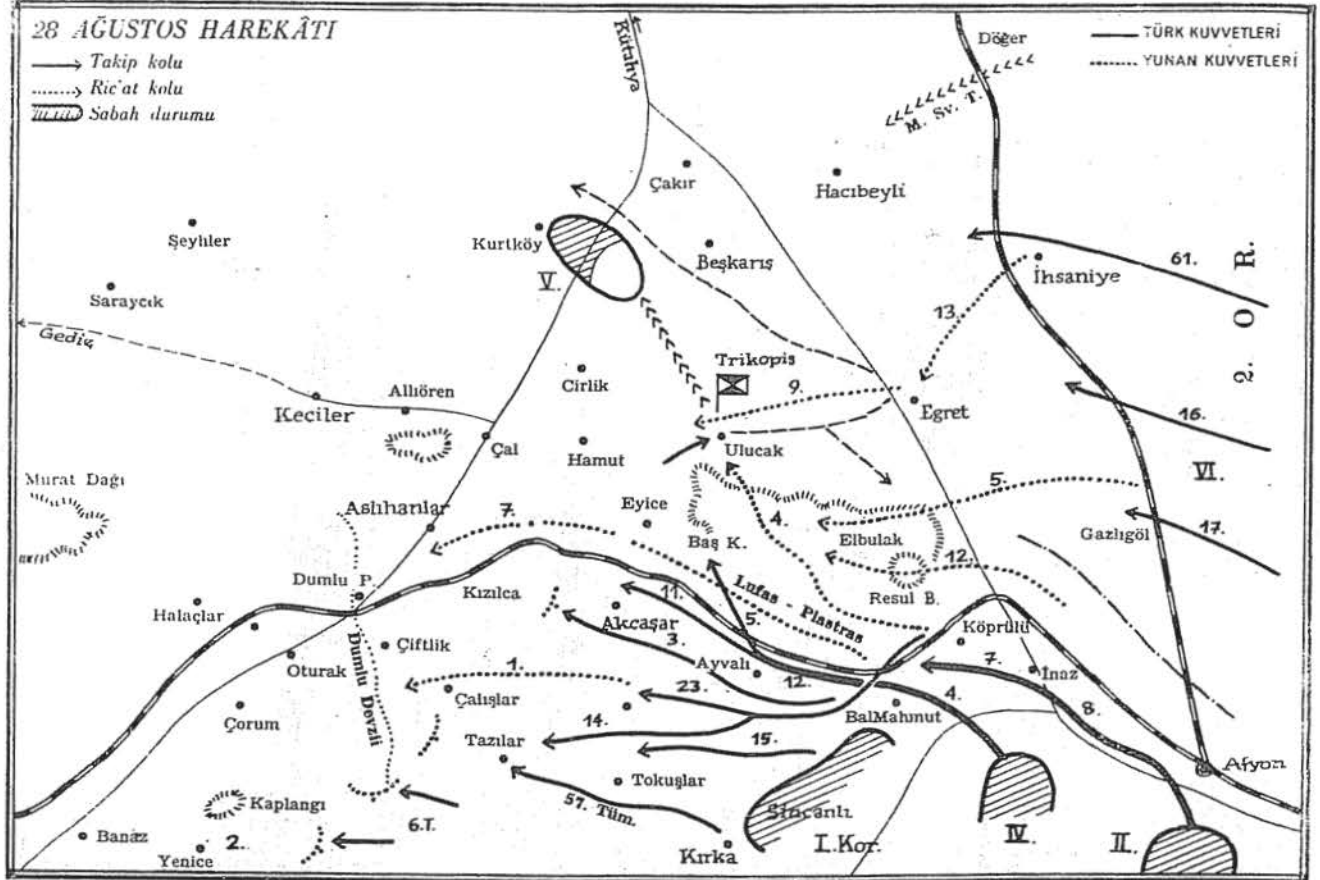
Mevzi savunmağa elverişli ise de, Yu-

nan kuvvetleri mevzi karmakarışık girmişlerdi. Bu durumu dikkate alan Trikopis, geniş bir çekilme yapmak niyetinde ise de, Kuzeydoğu'da bulunan İkinci Kolordunun batıya doğru çekilebilmesini korumak mecburiyetinde idi. Yapılacak en doğru hareket, Kütahya istikametine doğru çekilip, Eskişehir'deki Kolordu ile birleşmektir. Halbuki cephe yarıldıktan sonra, Ordu Kumandanı, İzmir istikametinin adım adım müdafaa edilmesini istemişti. Trikopis de İzmir istikametinden ayrılmayı düşünmüyordu. Bu hususta ilk defa iki kumandanın fikirleri birleşmişti. Fakat İzmir yolu süvari tarafından keşfedilmiş, diğer Türk kuvvetleri de Yunanların çekilme yolunu tehdide başlamışlardı. Cephesi güneye doğru olan Yunan Ordusunun batıya doğru kaydırılması zor bir işti. Bu zorluğu artırmak maksadıyla Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, 27/28 gecesi kuzeye doğru ilerlemeye ve 28 Ağustos sabahı, düşmanın yeni mevziine baskın yapmaya karar verdi. Bu karar gereğince iki gün iki gece aralıksız muharebe eden birlikler, 27 Ağustos akşamından itibaren kuzeye doğru yürüyüşe geçirildiler.

Düşman tarafından terk edilen Afyon, Albay Kâzım Bey (Diyarbakır Mebusu Tümgeneral Kâzım Paşa) kumandasındaki Sekizinci Tümen tarafından işgal edildi. Başkumandan ve Garp Cephesi Kumandanı da, bu tümen-den sonra, Afyon'a geldiler. Burada Başkumandanın tasvibine uğrayan yeni harekât emri, Birinci Ordu kuvvetlerinin batıya doğru kaydırılarak İzmir yolunun, İkinci Ordu kuvvetlerinin de Kuzeydoğuya doğru hareket ederek, Kütahya istikametinin kesilmesini talep ediyordu.

Bu emir Birinci Ordu'ya geldiği zaman, Birlikler kuzeye doğru ilerlemekteydiler. İkinci Ordu yalnız Kaz Uçuran Tepesini almış, cephenin bazı yerlerinde de düşman mevzilerine girmişti. Ordu Kumandanı düşmanın tamamiyle çekileceğini sanmıyordu.

Gecenin karanlığında Sincanlı Ovasında, kuzeye doğru ilerleyen birliklere Garp Cephesinin yeni emrini ulaştırmak, buna göre tertipler almak gerekiyordu ki, düşman karşısında, karışıklıklara da yol açabilirdi. Bugün Başkumandan ve Garp Cephesi Kumandanının Koca Tepe'de, Birinci Ordu yanında bulunmaları bir talih-

sizlik oldu. Albay Ali Hikmet (rahmetli Ali Hikmet Paşa) kumandasındaki İkinci Kolordu da Afyon istikametinde yürütülmüştür. Bu Kolordunun yarılan cephe-
 den Sandıklı - Sincanlı yolu ile yürütülmesi halinde, Birinci Ordunun batıya doğru kaydırılması daha kolay olacaktı. (Harita 5)

Taarruzun üçüncü günü (28 Ağustos 1922)

28 günü hareketlerini şöyle özetleyebiliriz: Batı Cephesinin direktifine göre İkinci Ordu Kuvvetleri, Kütahya yolunu kesmek üzere Kuzeybatıya doğru ilerledi. 28 Ağustos sabahı düşman ardıcıları, henüz bu Ordunun karşısında idiler. İkinci Ordu düşmanın çekilmediğini sanarak ihtiyatlı hareket ettiği için, bu Ordunun düşmanla teması kesildi. Birlikler, ortalama 18 km. kadar ilerleyebildiler. Gece, kuzeye doğru ilerlemiş olan Birinci Ordu birlikleri durdurulup, kısa bir istirahat sonra batıya doğru yönlendirildi. Birinci Ordu Kumandanı Nurettin

Paşanın hareketleri ne kadar cüretli ise, İkinci Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa o derece ihtiyatlı hareket etmekte idi. Birinci Ordu birliklerinin bazılarını yeni emir ulaştırılamadı. Emri sabaha doğru alan birkaç birlik, düşmanla teması keserek, yeni hedeflerine yürüdüler. 23 üncü Tümenle Süvari Kolordusu, yeni emri alamadıklarından, bu kuvvetlerle düşman arasında önemli çatışmalar olmuştur ki, bunların üzerinde biraz duracağım.

23 üncü Tümen, gece yarısından sonra, Bal Mahmut istasyonu doğusundaki sırtlara vararak, emniyet kuvvetini Köprülü güneyindeki sırtlara sürdü. Afyon - İzmir şosesi ve demiryolu bu mevzilerden geçer ki, düşmanın bu sırtları tutması gerekirdi. Önce de işaret ettiğimiz gibi, Trikopis'in emrini bazı birlikler alamadıklarından, Yunan mevziinin bu kısmı açık kalmıştı.

Sabaha kadar yaptığımız keşifler sonunda, daha ilerlerde düşman bulunmadığı anlaşılıyordu. Durumu aydınlatmak için, 23 üncü Tümen muharebe karargâhı, gün doğmadan biraz ev-

vel, ileri karakol hattının üzerindeki en yüksek tepeye geldiği zaman, buranın birliğimiz tarafından tutulmamış olduğu görüldü. Gün ağarınca da tümen karargâhı düşman ateşine tutuldu.

İleri karakolumuz kuzeye doğru değil, doğukuzeye doğru cephe almış bulunuyordu. Düşmanla temas edilememesi de bundan ileri gelmişti. Bize ateş eden düşman birliği de, Dördüncü Yunan Tümenine aitti. Bu tümen Trikopis'in ihtiyatında idi. Bugün de İlbulak Dağı gerisine gidecekti. Trikopis'in emrine göre, 23 üncü Tümenin bulunduğu sırtlar, Plastiras müfrezesi tarafından tutulacağından, Dördüncü Yunan Tümeni kendini emniyette sanarak geceyi Köprülü Vâdisinde geçirmiş, sabah Eğret istikametinde yürüyüşe hazırlanmakta idi.

23 üncü Tümen Kumandanı Ömer Halis Bey, karargâh subayları ve süvari takımı ile tepayı tutturdu. Kendisi de bir tüfek olarak muharebeye katıldı. Gerideki öncüsü 31 inci Alay Kumandanı Binbaşı Rifat Beyin, tüfek sesleri üzerine alarm vererek, taburları açılmış bir halde, bulunduğumuz tepe istikametinde ilerlediği görüldü.

Tümen kumandanı, topçunun mevziendirilmesini ve tümen büyük kısmının (iki alay bir hücum taburu) yanaştırılması vazifesini de Kurmay Başkanına, yani bana verdi.

Bu vazifelerin yapılması bir saat sürdü; tümen kumandanının da akibeti meçhul olduğu için, büyük kısmı yanaştırmak yerine, onu en kıdemli alay kumandanı Yarbey Tevfik Bey kumandasında, cephe-deki 31 inci Alayın doğusundan düşmana taarruza geçirdim. Tekrar tümen karargâhına gittiğim zaman, 31 inci Alay Tümen Karargâhının bulunduğu yerde, 500 metre ilerleyerek düşman üzerine şiddetle saldırmakta idi. Tümen kumandanının ilk sözü, büyük kısmın da batıdan, Bal Mahmut üzerinden Resûlbaba Dağı istikametine taarruza geçirilmesi oldu. Halbuki, bu kuvvet doğudan harekete geçirilmişti. Doğudan Afyon Ovasından bir Yunan tümeninin gelmekte olması sebebiyle, büyük kısmın kademeli olarak doğudan kullanıldığını bildirmem üzerine hareket tarzını tümen kumandanı da tasvip etti.

Bu hareketler neticesinde baskına uğrayan Dördüncü Yunan Tümeni, toprakları bırakarak, ağır zayıat verdikten sonra perişan bir surette, Resûlbaba Dağına doğru çekilmeye başladı. Trikopis hatıratında 400 kişi kaldığını yazmışsa da, bunda mübalâğa vardır. Biz karşımızdan çekilen düşmanı 1000-1500 kişi tahmin etmiştik. Bu tümen birlikleri Erkmen Tepe'de 3000 kişi kaybettikleri gibi, iki taburu da çekilirken başka tümene katılmıştı.

İşte bu sırada, saat 10'da, Kolordu emri geldi. Kuvvetlerin batıya doğru kaydırılmasını öngören bu yeni emre göre, 23 üncü Tümenin 25 km. batıda, Düzağaç köyüne gitmesi isteniyordu. Tümen, Bal Mahmut istasyonunda toplanıp, buradaki yengün Yunan deposundan yiyecek ihtiyacını sağladıktan sonra, yeni verilen hedefe doğru yürüyüşe geçti.

Sincanlı Ovasında Birinci Ordu birlikleri batıya doğru ilerlemekte idiler. Yollar mahdut olduğundan, bazı yerlerde çatışmalar oluyor, birlikler birbirine yol veriyorlardı. Bu gibi duraklamalarda, 23 üncü Tümen erleri çantalarındaki Yunan konservelerinden ikramda bulunuyorlardı. Birliklerde yorgunluktan eser görünmüyordu. Bu hal, zaferin yalnız morali değil, insan gücünü ve tahammülünü de artırdığının en güzel misali idi.

Burada bir hâtrayı da kaydetmeliyim. 26 Ağustos sabahı, Belen Tepeyi almakta geciktikten, 23 üncü Tümen Kumandanı

Ömer Halis Beyi Başkumandanı telefonla takdir etmişti. Sonra bu tümenin büyük başarıları görüldü. Başkumandan, bir süvari çavuşu tarafından iğtinam edilip, kendisine sunulan gümüş saplı kırbağı bugün Ömer Halis Beye göndererek, onun gönlünü almakta gecikmedi.

29 Ağustos sabahı süvarilerimiz de önemli bir baskın yaptılar. Beşinci Süvari Kolordusu 27 Ağustos akşamı Küçükköy dolaylarında, Afyon'dan Dumlupınar'a ve Uşak'a giden yolları kesmiş bulunuyordu. Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa (Fahrettin Altay), burada bir tümenini bırakarak, 27/28 gecesi İlbudak Dağı üzerinden Eğret istikametinde ilerlemeye karar verdi. Bu istikamet üzerinde düşmanın İkinci Kolordusuna baskın yapmak istiyordu.

Ne yazık ki bu iki süvari tümeninden Yarbey Suphi Bey kumandasındaki ondördüncü tümen, gece düşman birliklerine çatmamak için dolambaçlı yollar takip ederek, çok geride kalmıştı. Kurmay Yarbey Zeki Beyin öndeki İkinci Tümeni de gece karanlığında, iki kola ayrılarak, bir alayı Bayramgazi istikametinde gitmişti. Bu yüzden İkinci Süvari Tümeni iki tümenle varılması gereken Eğret Köyüne, iki alayı ile varabilmişti. Tahmin edildiği gibi, bu köyde İkinci Yunan Kolordusunun, hiç muharebeye girmeyen, dolgun mevcutlu, Dokuzuncu Tümeni cadırlı ordugâhta idi. Gün doğarken süvarilerimizin baskınına uğradı. 12.000 mevcuz düşman tümenine baskın yapan Türk kuvveti, 1.200 atlıdan ibaretti. Bununla beraber, düşman ordugâhında karışıklık yapmış, zayıat verdimişti. Düşman toparlandıktan sonra, süvarimiz Ulucak istikametinde çekilmeye mecbur oldu.

Bayramgazi istikametine giden süvari alayı da, General Trikopis'in karargâhına ve bunun yakınındaki bir Yunan mürezesine çıktı. Bu alay da bir hayli karışıklığa sebep olduktan sonra, mevzie giren düşman topçusunun ateşi karşısında Ulucak istikametine çekildi.

Bayramgazi ile Köprülü arasında on kilometre mesafe vardır. Aradaki Resûlbaba Dağı bu iki mevkiyi kapamaktadır. Önce anlattığımız gibi 23 üncü Piyade Tümeni, gün doğarken Köprülü'deki Dördüncü Tümene başarılı bir baskın yaptığı sırada, Bayramgazi'de Trikopis baskına uğramıştı. Eğer Ondördüncü Süvari Tümeni, geride kalmayıp baskına katılsaydı, bugün parlak bir netice alınabilirdi.

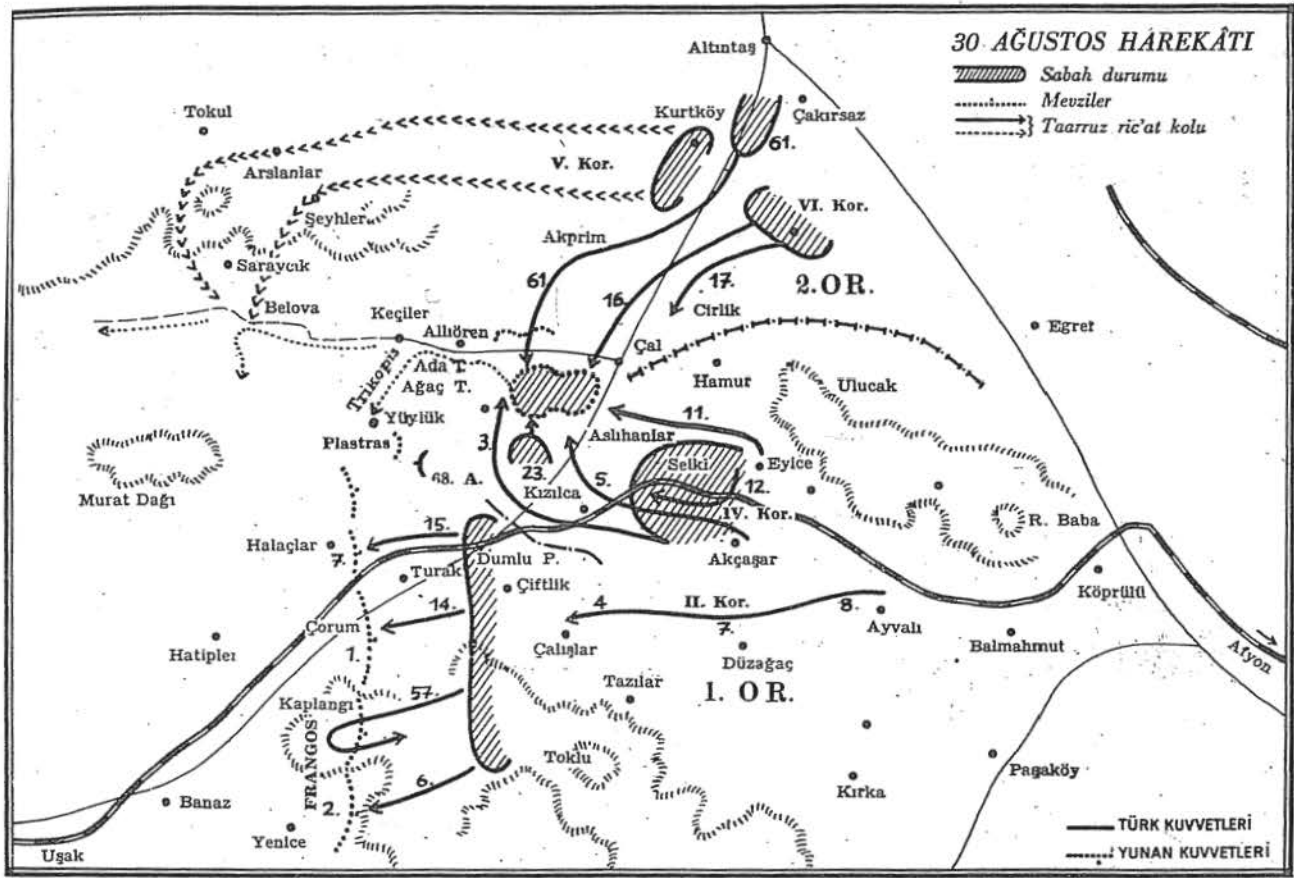
Bununla beraber, süvarinin baskın ha-

reketi, düşmanın duraklamasını ve moralinin kırılmasını sağladı. Fahrettin Altay baskın hareketinden sonra, kuvvetlerini Kütahya'ya giden yol üzerinde, Altıntaş etrafında topladı. Bu suretle de İkinci Ordudan evvel, Kütahya'ya giden yol kapatılmış oldu. Dumlu'ya giden yol üzerinde bırakılan, Albay Mürsel Bey kumandasındaki Birinci Süvari Tümeninin kuvveti kâfi gelmediğinden, General Franko emrindeki Birinci ve Yedinci Piyade Tümenleriyle Albay Plastiras Müfrezesi, Birinci Süvari Tümeninin etrafından dolaşarak, Dumlu mevziine çekilmeye ve oradaki İkinci Yunan Tümeniyle birleşerek, İzmir istikametini kapamağa muvaffak oldular. İlbudak Dağı etrafında. Trikopis'in elinde beş tümen kalmıştı ki, Türk Ordularının bu kuvveti de kaçırmaması önemli idi.

Halbuki, General Trikopis geceyi İlbudak Dağı kuzeyinde geçirmekle, ordumuza onun kuvvetlerini önlemek fırsatını verdi. Onun kısa istirahatlerle geceli gündüzlü yürümesi lâzımdı. Trikopis hatıratında, gece yürüyüşünün karışıklığa sebep olacağından ve emniyetli kılavuzlar bulunmadığından bahsederek, kendi hareketini mazur göstermektedir. Yunan yazarları da Trikopis'in hareketini kaplumbağa yürüyüşüne benzetmektedirler.

Trikopis de, birliklerini 29 Ağustos saat 3'ten itibaren harekete geçirmek suretiyle Türk çemberinden kurtulmak ve bugün Dumlu mevziindeki General Franko grubu ile birleşmek istiyordu. Fakat emirlerin geç varması yüzünden, birliklerin hareketleri ancak saat 5'te mümkün olabildi. Onun ikinci bir hatası, en kısa bir yoldan Dumlupınar'a gitmekti. Bu istikamet üzerinde Türk birlikleri vardı. Trikopis tesadüf edeceği Türk birliklerine taarruz ederek, onları yarıp geçmeyi de göze almış ise de, Yunan birliklerinin böyle bir hareketi başaracak takatleri yoktu. Çatışmalarla vakit kaybetmekte, Türk kuvvetlerine karşı yancılar bırakıp, Kuzeyden biraz dolaşık yollardan yürümek, daha emniyetli ve başarılı olurdu.

Burada Dumlupınar mevzii hakkında biraz bilgi vereceğiz. Bu mevzi, Murat dağı'nın doğu kenarından başlayarak, güneye doğru uzanır. Ahır Dağında Toklu Sivrîsi'ne dayanır. Afyon - İzmir şosesi ve demiryolu buradan geçirdi. Evvelce Yunanlılar tarafından tahkim edilen Dumlupınar mevziine İkinci İnönü muharebesinden sonra yaptığımız taarruz, muvaffak olmamıştı. Mevzii güneyden ve kuzeyden kuşatmak da, arazi dağlık ve yollar teker-

Harita 8

hareketin mesuliyetini yüklenerek, alayına taarruz emri verdi. Bu sırada tümenin aykırı bir istikamete gittiğini gören tümen kumandanı, atını dört nala sürerek yanımıza geldi. Topçu ateşi altında kısa durum muhakemesinden sonra, o da yapılan hareketi uygun buldu. Görülen düşmanı geriye atmak için gerekli emirler verildi. 23 üncü Tümenin istikamet değiştiğini gören Birinci Kolordu Kumandanı İzzettin Bey, bunun sebebini anlamak için Kurmay Başkanı Muharrem Mazlum Beyi gönderdi. Muharrem Bey yanlış bir hareket yapılmış ise bunu düzeltmekte, o da bu hareketin zaruri olduğunu gördü.

Trikopis hatıratında, 23 üncü Tümenin yaptığı taarruzla Dumlu'ya giden çekilme yolunun kesildiğini, panik işaretlerinin görüldüğünü yazıyor. Bazı subaylar teslim müzakeresine girmeyi ileri sürmüşlerse de, bunları şiddetle reddeden Trikopis, kuzeye doğru Çalköy istikametinde çekilmeye karar verdi.

Taarruz başladıktan sonra, Birinci Kolordu Birlikleri de Dumlupınar mevziine yaklaşmakta idiler. Bu

mevziin kuzey kanadında bulunan Altmışsekizinci Alay da düşman tarafından tazyik edilmekte idi. İki ateş arasında kalan tümen büyük kısmı müşkül durumda iken, düşmanın Çalköy istikametinde çekilmesi durumu biraz düzeltti. Fakat Dumlu mevkiinde karşısında bulunan alaya düşman tazyiki devam ediyordu. Sonra Yunan kaynaklarından öğrendiğimize göre General Franko, Dumlu mevzi kuzeyinde, Arpagediği'nde bulunan Albay Plastiras müfrezesi ve Yedinci Tümenle bizim tümenin gerisine doğru bir taarruz hazırlamış, Birinci Türk Kolordusu birliklerinin yaklaştığını görünce, bundan vazgeçmiş. Fakat Albay Plastiras yalnız başına taarruza devam etmişti. General Franko'nun hazırladığı bu taarruz, Yedinci Tümenin de katılması ile yapılsa idi, 23 üncü Tümen müşkül bir duruma girebilirdi.

İşte Dumlu yolunun kesilmesi hikâyesi bundan ibarettir. Dumlupınar mevziinin güneyinde, bütün mevzie hâkim olan Toklu Sivrisi vardır. Bu tepenin karşısında bulunan Altıncı Tümen, akşama doğru bu tepeyi zaptetti. Bu durumda cepheden

ilerleyen Birinci Kolordunun taarruzu başlamadan, General Frankos Dumlupınar mevziini boşaltmağa ve on km. geride Kaplangı mevziine çekilmeye mecbur oldu. Yalnız Arpagediği'nde sarp bir bölgede bulunan Plastiras yerinde kaldı. 30 Ağustos muharebesinde de Plastiras burada bizi oyalayacaktı.

Altıncı Tümenin Kumandanı Albay Nazmi Bey idi. (Millî Savunma Müsteşarı iken yaş haddi ile emekli olan rahmetli Korgeneral Nazmi Solok; Solok soyadını alması bugünkü muharebede, güneyde, sol kanatta bulunması münasebetiyledir. Rahmetli General Sadık Aldoğan da binbaşı rütbesiyle Altıncı Tümeni Kurmay Başkanı idi.) (Harita 7)

30 Ağustos hareketleri (Başkumandanlık Meydan Muharebesi)

Afyon'da bulunan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos sabahına doğru, Dumlupınar yolunun kesildiğini, düşmanın Dumlupınar

mevziinden çekildiğini öğrenince, Genelkurmay Başkanı ve Garp Cephesi Kumandanını yanına davet ederek, Trikopis grubunun imha edilmesi için gerekli emirleri verdi. Hareketleri çabuklaştırmak için, Başkumandan Birinci Kolordunun, Genelkurmay Başkanı İkinci Ordunun yanına giderek, Garp Cephesi Kumandanı da bütün cepheyi idare etmek için Afyon'da kalacaktı.

Dumlu yolu kesildikten sonra, Trikopis grubu Murad Dağı kuzeyinde, Gediz istikametinde çekilebilirdi. Fakat 29 Ağustos akşamı, Süvari Kolordusu bu istikameti kapamak üzere harekete geçirilmişti.

Altıntaş ve güneyine gelen İkinci Orduya, güneye doğru yürüyerek Trikopis kuvvetlerinin kuzeyini, dört tümenli olan Dördüncü Kolorduya da düşmanı güneyden ve batıdan kuşatmak vazifesi verildi. Dumlupınar kuzeyinde bulunan Yirmüçüncü Tümen de bu kolordunun emrine verilmiş, bu suretle birlikleri beş tümene çıkmıştı. İkinci Ordunun emrinde iki tümenli Altıncı Kolordu ile Altmışbirinci Tümen bulunuyordu. Altıncı Kolordu Kumandanı Tuğgeneral Kâzım Paşa (rahmetli Korgeneral Kâzım İnanc) idi. Bu tertibe göre, General Trikopis'in beş tümenine karşı, sekiz piyade ve üç süvari tümeni kullanılacaktı.

Dumlu mevziine giren Birinci Kolordu, 30 Ağustos sabahından itibaren, Frankos grubunun Murad Dağı ile Kaplangı Tepesi arasındaki mevziine taarruz etmek üzere, batıya doğru harekete geçmişti. Albay Ali Hikmet kumandasındaki iki tümenli İkinci Kolordu da ihtiyatta idi.

Tertipler çok yerinde olmakla beraber, Trikopis'i kuşatacak kuvvetler 15-20 km. uzaktaydılar. Trikopis'in karşısında yalnız Yirmüçüncü Tümen vardı. Yeni kuvvetler gelinceye kadar düşmanı tutmak vazifesi bu tümene düşüyordu. Gün ağarırken, düşmanın bir kısmı ile Çalköy ve Ada Tepelerinde toplandığı, bir kısım kuvvetinin de Doğudan Çalköy'e doğru geldiği görüldü. Bir kısım kuvvetin de Kızılağaç Deresinden Gediz istikametinde çekildiği görülmüyordu. Yirmüçüncü Tümen topçusunun şiddetli ateşi karşısında, topluluklar dağılarak Ada Tepelerin gerilerine sığındılar. Batıya kaçmalarına mâni olmak için de gerekli tedbirler alındı. Ada Tepeler, Aslanhanlar kuzeyinde, etrafı dağlarla çevrili bir alan içinde, taşlık tepeciklerden ibarettir. Bu tepelerin bulunduğu saha doğudan batıya 2,5 ve kuzeyden güneye 1,5 km. tutar.

Trikopis, Ada Tepelere sığınmasını şöyle izah eder: Dumlupınar mevziinde bulunduğunu tahmin ettiği General Frankos grubu ile iş birliği yapmak için öğleye kadar beklemiştir. Öğleden sonra da, Banaz istikametinde çekilirken her taraftan taarruza uğrayınca, güneş batıncaya kadar savunmaya karar vermiştir.

29 Ağustos günü geç vakte kadar, Yirmüçüncü Tümen hiçbir emir almamıştı. Genel durumu da bilmiyordu. Birinci Kolordunun Onbeşinci Tümeninin Dumlupınar'da bulunduğunu tahmin ederek, Kolordu Kumandanına, bu tümeni de bizim tümenle kullanmak suretiyle bir zafer kazanılacağı hatırlatıldı. Cevap alınmayınca, tümen kumandanı Dumlupınar'a giderek, Birinci Kolordu Kumandanı İzzettin Beyle görüştü. Birinci Kolordu Kumandanı, Uşak istikametinde taarruza devam etmek emrini almış ve Onbeşinci Tümen de harekete geçirilmişti. Trikopis grubunun güneyden taarruz etmek görevi Dördüncü Kolorduya verilmişti. Yirmüçüncü Tümen de bu Kolordunun emrinde harekete katılacaktı.

Fakat Bu kolordunun karargâhının nerede olduğunu bilmediğimiz gibi, Kolorududan da bir emir gelmedi. Yalnız öğleden sonra, kuzeyden ve doğudan, birliklerimizin Ada Tepelere doğru ilerlemektedir olduklarını ve sağımızdan Beşinci Tümenin Küçük Ada Tepe istikametinde ilerlediğini görünce, Yirmüçüncü Tümeni de bunun solundan Büyük Ada Tepe istikametinde taarruza geçirdik.

Ordumuzun taarruz tertibi şöyle idi

Kuzeyde İkinci Ordu, Altmışbirinci Tümen ile Allı Ören üzerinden Büyük Ada Tepe, Altıncı Kolordunun Onyedinci Tümeni de ihtiyatta bulunuyordu.

Dördüncü Kolordunun Onbirinci Tümeni, Çalköy güneyinden Küçük Ada Tepeye taarruz ediyordu. Başkumandan Mustafa Kemal de bu tümenin karargâhında idi. Onbirinci Tümenin solunda Beşinci Tümen ve en solda da bizim Yirmüçüncü Tümen vardı. Dördüncü Kolordunun Albay Osman Bey (Tümgeneral Osman Koptagel) kumandasındaki Onbirinci Tümeni de, Kolordu ihtiyatı idi.

Taarruzun şiddetle devam ettiği bir sırada, Yirmüçüncü Tümenin gerisine doğru bir yürüyüş kolunun ilerlediği görüldü. Bu kuvvet Albay Kâzım (Kâzım Orbay) kumandasındaki Üçüncü Tümen-

di. Bizim Yirmüçüncü Tümenimizin taarruz ettiği Büyük Ada Tepeye taarruz etmek emrini almış, nedense geç kalmıştı. Kâzım Bey karargâhımıza geldi. Kolordu emri okundu. Bu emre göre, bizim Yirmüçüncü Tümenin daha batıdan düşman gerisine taarruz etmesi emrolunuyordu. Halbuki tümenin bir alayı Dumlupınar mevziinin kuzey kanadında hâlâ sebat eden Plastiras kuvveti karşısında, dört taburu da Ada Tepeye taarruz etmekte idi. Bu durumda iki tümen kumandanı vazifelerini değiştirmeye karar verdiler. Düşman gerisine Üçüncü Tümen taarruz edecekti. Fakat tümenin düşman gerisine varması ancak güneş battıktan sonra mümkün olabilecekti.

Araziyi tanımadığım için Üçüncü Tümen Kumandanı Kâzım Beye refakat ettim. Kâzım Bey yeni rolünden çok memnundu. Cannae Muharebesinde (M.E. 216) Hasdrubal'in rolünü aldığını söylüyordu. Hasdrubal, Cannae'de Roma Ordusunu imha eden meşhur Annibal'in düşman gerisine saldıran kumandanının adıdır.

Evet roller benziyordu ama, yeni Hasdrubal geç kalmıştı. Üstelik gelirken bir alay yolunu şaşırdığı için tümenin iki alayı vardı. Bu iki alay gece batıya doğru akan düşman selini tamamiyle durduramadı. Kuzeyden düşman gerisine taarruz vazifesi alan Salih Bey (Orgeneral Omurtak) kumandasındaki Altmışbirinci Tümenin kuşatma kanadı da düşman karşı taarruza uğramıştı. Bu sebeplerden dolayı, düşman gerisinde bir buçuk kilometrelik bir açıklık hasıl oldu. Buradan 7-8 bin kişi ile General Trikopis kurtulmağa muvaffak oldu.

Bundan sonra verilen raporlar Harp Tarihine mal olduğu için Trikopis'i kaçırmak kabahati, emre göre kuşatmayı yapacak olan Yirmüçüncü Tümeninde kalmıştır ki, bunu harpten sonra verilen nutuklardan alıyorduk.

Başkumandan Muharebesi çok iyi hazırlanmıştır. Fakat tatbikatta gecikmeler ve bazı aksaklıklar yüzünden, düşmanın tamamiyle imhası mümkün olamadı. Düşman muharebe sahasında üç binden fazla ölü bırakmış, binlerce esir alınmıştı. Ben yirmi bin kişi tahmin edilen düşmanın yarı mevcudunu kaybettiğini ve yarısının da kurtulduğunu tahmin ediyorum. Bu kurtulanlar yalnız tüfeklerini götürebilmişler, bütün tekerlekli ve motorlu vasıtalarını, toplarını, harp malzemelerini muharebe meydanında bırakmışlardır.

Kaçanların bir kısmı yollarda esir edi-

lecek, Trikopis de beş bin kişi ile Uşak'ta teslim olacaktır.

Zaruri bir gecikme yüzünden kaçırılan fırsatlar

Başkomandanlık Muharebesinin neticesi gece yarısı belli olmuştu. 31 Ağustos hareketleri için gerekli emirler verilmeli idi. Fakat mes'ul Garp Cephesi Kumandanı Afyon'da, Genelkurmay Başkanı da İkinci Ordu Karargâhında idi. Başkomandan geceyi birinci hat, Onbirinci Tümen karargâhında geçirmişti. İki mes'ul makamın Başkomandan yanına gelerek yeni kararlar verilmesi, 31 Ağustos öğle vakti mümkün olabildi. Emirlerin verilmesi ve ulaştırılması da bir zaman işi idi.

Birinci Kolordunun 30 Ağustos günü Uşak istikametini kapsayan Kaplangı mevziine yaptığı taarruz muvaffak olmadı. Çünkü Birinci Kolordunun kuvveti Kaplangı mevziini savunan General Frankos kuvvetine üstün değildi. Ada Tepede başarı elde edildikten sonra, ihtiyattaki İkinci Kolordunun Birinci Kolorduya doğru yanıştırılması lâzımdı.

Eskişehir cephesinde, Yunanlıların Üçüncü Kolordusu sağlam olarak duruyordu. Bunun karşısındaki kuvvetimiz bir tümendenden ibaretti. İkinci Ordunun bu cepheye yakın olan mürettep süvari tümeni ile Üçüncü Kolordunun Kütahya-İnönü istikametinde yürütülmesi gerekirdi.

31 Ağustos günü öğle vakti Çalköy'ünde toplanan, Genelkurmay Başkanı ve Garp Cephesi Kumandanı, isabetli kararlar verdiler. Fakat toplanma yarım gün kaybedilmesine sebep oldu. Bu zaruri bir gecikme idi. Bu kısa gecikme bazı fırsatların kaçırılmasına sebep oldu.

Birinci Kolordunun 30 Ağustos günü General Frankos grubuna yaptığı taarruzda Kaplangı Dağı zaptedilmiş ve bir Yunan karşı taarruzu ile dağ, tekrar Yunanlıların eline geçmişti. Düşman güney kanadında bulunan bu dağın zaptedilmesiyle, üç buçuk tümendenden ibaret olan General Frankos kuvveti, Banaz Ovasında kuşatılmış olacaktı. Gerçi Birinci Kolordu, 31 Ağustos sabahı yaptığı taarruzla, Kaplangı Dağını zaptetmiş ise de, elinde düşmanı kuşatacak ihtiyatı yoktu. İkinci Kolordu da vaktinde yetişememişti. Bu kolordu daha evvel ilerli sürülmüş olsa idi Kaplangı güneyinden düşmanın gerisine düşebilir, belki de Franko grubu batıya çekilemez, İzmir is-

tikameti de tamamıyla açık kalırdı. Üçüncü Kolordu Kumandanının idaresinde Birinci Tümen ve mürettep süvari tümeni, düşmanın Eskişehir grubunun çekilme hattını kesmek üzere, Kütahya - Eskişehir istikametine yürütülmüştü. Şükrü Naili Beyin karargâhı bugüne kadar muharebeye girmemişti. Bunun sebebi de Ordu Kumandanının Kolordunun iki tümenini ayrı bölgelerde kullanmasından ve Abdurrahman Nafiz Beyin kumandasındaki birinci tümeni de ihtiyatta tutmasından ileri gelmiştir ki, birinci tümen de muharebelere katılmamıştı.

Yarım gün gecikme yüzünden, Seyitgazi - Kütahya üzerinden Gediz'e doğru çekilen Onbeşinci Yunan tümenini Kütahya civarında yakalamak mümkün olmadı. Bu tümen, Gediz'de ve daha sonra da diğer mevkiilerde zayıf kuvvetlerle önlenmiş ise de, kurtulmağa muvaffak olmuş, Dikili'de vapurlara binmiştir. Yunan tarihinde On Binlerin Dönüşü vardır. Bu tümenin hareketlerini yazan muharrir de kitabına "Yeni On Binlerin Dönüşü" adını vermiştir.

Birinci Kolordumuz, Frankos grubunu Kaplangı mevziinden attıktan sonra, Uşak'a doğru takip etti. Uşak Doğusunda mevzi alan General Frankos grubuna, Birinci Kolordu, 1 Eylül günü taarruz ederek, onu Uşak Batısına attı. Bundan sonra Yunan kuvvetleri esaslı bir mukavemet göstermeden İzmir istikametinde çekiliyorlardı. Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, Uşak'tan sonra İkinci Kolordu'yu da, Birinci Kolordunun güneyinden Alaşehir istikametinde ilerletmiş ise de, gece gündüz çekilen Yunan kuvvetlerini yakalamak mümkün olamamıştı. (Harita 8)

Ordularımızın hareketleri şöyle oldu

Süvari Kolordusu Gediz üzerinden Selendi, Kula, Salihli istikametinde ilerliyordu. Düşmanı Gediz Ovasında tekrar yakalamak ümidi bu Kolordunun hareket tarzına bağlı idi. İkinci Ordu da üç tümeni ile Süvari Kolordusunu takip ediyordu.

Birinci Ordu, Birinci ve İkinci Kolordularıyla General Frankos kuvvetlerini takip etmekteydi. Bu Ordunun Başkomandan Muharebesine katılan Dördüncü Kolordusu, 31 Ağustos günü istirahat ettikten sonra, Uşak istikametinde ilerlemişti. Bu kolordu, 2 eylül öğleden sonra, kol başarılarıyla Uşak doğusuna vardığı zaman,

ümit edilmeyen bir düşman karşısında kalacak ve onu yakalayacaktı. Bu, Yunan Kumandanı Trikopis'in esaretidir ki, umumî efkârın çok değer verdiği ve çeşitli yorumlara sebep olan bu olay üzerinde biraz duracağız.

General Trikopis'in esareti

1Eylül günü Uşak zaptedilmişti. Uşak'tan batıya doğru ilerleyen Birinci ve İkinci Kolorduların gerisinden Dördüncü Kolordu geliyordu. 2 eylül 1922 günü Kolordunun ilerisinde bulunan 23 üncü Tümen, saat 15.30'da Uşak doğusuna vardığı zaman, Uşak kuzeyindeki dağlardan Ovaya doğru köylülerin kaçmakta olduğu, dağda yer yer yangınlar olduğu görüldü. Yakınımıza gelen birkaç köylü de, dağda düşman kuvvetleri bulunduğunu haber verdi.

Bu haberlerden bir gün evvel, Uşak'ta verilen muharebede, bir kısım düşman kuvvetinin kaldığı sanılarak bunları yakalamak için altmışdokuzuncu piyade alayı, bir dağ bataryası ve süvari bölüğünden kurulu bir müfreze o istikamete gönderildi. Bu sırada Başkomandan ile Garp Cephesi Karargâhı da otomobillerle Uşak'a geldi.

Tamamlayıcı haberlerden sonra, Garp Cephesi Kumandanı tekmi Dördüncü Kolordunun düşmana doğru hareket etmesini emretti. Dördüncü Kolordu Kumandanı, Yirmiüçüncü Tümenin gerisindeki Beşinci Tümeni, bizim gönderdiğimiz müfrezenin istikametine, 23 üncü Tümenin büyük kısmını da Uşak kuzeyine sevketti. Diğer kuvvetlerini de bunun gerisine yanıştırdı. Bu tertibe göre 23 üncü Tümenin önce gönderdiği 69 uncu Alay müfrezesi de, Halit Beyin kumandasındaki 5 inci Tümenin emrine girdi.

Karşısındaki düşman kuvvetinin, General Trikopis ile, Başkomandanlık Muharebesinden kurtulan 6.000 kişilik bir kuvvet olduğu, sonradan anlaşıldı. General Trikopis, 30 Ağustos gecesi Adatepe'lerden çekilmeye muvaffak olunca, Uşak'ta tutunacağını tahmin ettiği General Frankos grubu ile birleşmek için üç gün, üç gece Murat Dağları içinde yürümüştü. Birlikler aç ve yörgündular. Trikopis, saat 15'te Ovaya hâkim bir tepe üzerine çıktığı zaman Uşak'ın düştüğünü anladı. Dört tümen kadar bir Türk kuvvetinin de Uşak'a doğru ilerlediğini gördü. Trikopis, müdafaa emri vermiş ise de, bu emre karşı erler isyan ettiklerinden, teslim olmağa karar vermiştir.

2 3 üncü Tümenin 69 uncu Alayı düşmana yaklaştığı zaman, düşmandan öncüye gelen haberde, yüksek rütbeli bir subaya teslim olacakları bildirilmiştir. Bu haber üzerine öncü tabur kumandanı Yüzbaşı Nihat Bey, kendisini tümen kumandanı göstererek teslim işine başlar. Ve düşmanın dilediğini de üst makamlara bildirir. Haberi alan Beşinci Tümen Kumandanı da, teslim muamelesini yapmak üzere Tugay Kumandanını gönderir. Tugay Kumandanı teslim olan generalleri tümen vasıtasıyla Kolordu Karargâhına gönderir. Kolordu Kumandanı bunları alarak Garp Cephesi Kumandanına ve Başkumandanına teslim eder.

Başkumandanına takdim edilenler, Yunan Başkumandanı Trikopis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diyenis, Onüçüncü Tümen Kumandanı Vandelis, Kurmay Başkanı Yuvanıs'tır. Diğer subay ve erleri de, Altmışdokuzuncu Alay teslim alarak, mensup olduğu 23 üncü Tümenin bulunduğu Elma Dağına getirmiştir ki, bunların miktarı Yunan kaynaklarına göre 300 subay 5000 erdir.

İzmir ve Bursa yollarında takip hareketleri

Eskişehir'den Bursa istikametine çekilen 3 üncü Yunan Kolordusunun yancıları, 3 eylül günü İnönü'den atıldı. Fakat bu düşman, yancının kazandığı zaman içinde, çekilmeye muvaffak oldu. Artık, dağ geçitleri içine giren düşmanı, yandan önlemek imkânı kalmamıştı.

3 üncü Yunan Kolordusu muharebe etmediği için 30.000 mevcutlu idi. Kocaeli grubumuzun karşısında da Bilecik, Gemlik arasında bir piyade tümeni ile birkaç müstakil alay vardı ki bunlar da 20.000 kişi tahmin ediliyordu. Bu 50.000 kişiye karşı Kocaeli grubunun kuvveti 10.000 kişi, Üçüncü Kolordunun da 15.000 kişi idi. Bu kuvvetlerin, dar geçitlerde, gerisini Bursa'ya veren iki misli düşmanı hezimete uğratması mümkün değildi.

Batı Cephesi Kumandanı da düşmanın bir kısım kuvvetini Bursa Doğusundaki evvele tahkim edilmiş Kazancıbayırı mevziinde bırakarak, iki tümenini, Balıkesir üzerinden İzmir cephesine getirmesini, ayrıca memleket içine getirebileceği iki tümen ve İzmir'e doğru çekilen üç tümenle, yani yedi tümenle İzmir'i müdafaa etmesini, en tehlikeli bir ihtimal olarak görüyordu. Bu ihtimalle Şükrü Naili Beyin, esasen kâfi olmayan kuvvetinden,

41 inci Tümenin Gediz üzerinden, İzmir istikametinde yürütülmesini emretti. Şükrü Naili Beyin elinde, zayıf bir süvari tümeni ile bir piyade tümeni kaldı. Kocaeli grubu ile beraber, bütün kuvvet 18.000, Yunan kuvveti ise 50.000 kişi idi.

Şükrü Naili Bey'in muharebe şansı böyledir. Talih evvelâ ondan yüz çevirir, sonra da yardım eder. Birinci Cihan Harbinde, Fırat grubu kumandanı iken tümeni, üstün İngiliz kuvvetleri tarafından çevrilmiş, bundan kurtulmak için müdafası emredilen tahkimli mevzileri bırakarak, tümenini kurtarmağa muvaffak olmuştu. Bu hareketinden dolayı Divanıharbe verilmişti. Yerine gelen tümen kumandanının, emir gereğince, yeni tutulan mevzide sebat etmesi yüzünden, bütün tümen İngilizlerin eline geçmişti. Bu acıklı olay Şükrü Naili Bey'e hak verirdi, ve be-raatına sebep oldu.

Bu muharebede Şükrü Naili Bey büyük mukavemete uğramaktan kurtuldu. Çünkü Üçüncü Yunan Kolordusu, oyalama muharebeleri yaparak çekilmek, Mudanya ve Gemlik'ten vapurlara binmek emrini almıştı. Bunu bilmediği halde, Kolordu cüretle, rastgeldiği yerde düşmana taarruz etmiştir.

İzmir yollarında takip hareketleri

Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, Birinci ve İkinci Kolorduları ile, düşmanı İzmir'e doğru şiddetli takip ediyordu. Kısa bir duraklama düşmanı mahvedebileceğinden, Yunanlılar geceyi gündüze katarak çekilmekte idiler. Bir yandan da Yunanlılar, çekilirken köyleri şehirleri yakıyorlar, yollarda öldürülenler, kapalı yerlerde toptan yakılanlar, kuyulara atılanlar görülmüyordu.

Birinci Ordu birlikleri, dört Eylül akşamı Kula - Alaşehir hattı doğusuna vardığı zaman, Gediz üzerinden gelen Süvari Kolordusu da, öncüsü ile Kula'ya varmıştı. Bu Kolordunun düşmanı önlemesi ihtimali vardı. Kolordu Kumandanı da, Alaşehir'den Salihli'ye doğru çekilmekte olan düşmanı önleyecek tertiplerle ilerliyordu. İkinci Süvari Tümeni, düşmanın yanına, Birinci Süvari Tümeni Salihli istikametinde, düşmanın ilerisine doğru yürütüldü. Ondördüncü Tümen de onu takip edecekti.

5 Eylül'de, Birinci Süvari Tümenin öncü alayı, Salihli civarında düşman çekilme hattını kesmişti. Bu alay ağaçlıklarda istirahat ederken, batıdan gelen Plastiras müfrezesinin baskınına uğradı.

Tümenin büyük bir kısmı da çok geride idi. Ondördüncü Süvari Tümeni de, her zaman olduğu gibi, uzakta kalmıştı. Bu hatalar yüzünden son fırsat da kaçırıldı.

Altı günden beri dağlık arazide yürüyüş yapan Süvari Kolordusu, çok yorgun ve yarı aç bir halde idi. Harpten sonra bir Alman yazarı duruma şöyle tasvir etmişti: "Süvariler, atlarını önlerine katarak değneklerle sürmeye çalışıyorlardı. Bu sopa darbeleri, ordunun her erinde merhametsiz bir zafer kudretini temsil eder."

Düşman, süvarilerimiz önünden çekilmeye muvaffak olunca, Garp Cephesi Kumandanı durumu şöyle muhakeme etti: Çekilen düşman kuvveti, üç tümenenden fazladır. Başkumandanlık Muharebesinden sonra geçen yedi gün içinde, Yunanlıların memleket içinden yeni kuvvetler getirmesi mümkündür. 15 inci Yunan Tümeni de, Simav üzerinden Akhisar'a doğru gelmektedir. Bursa'ya doğru çekilen 3 üncü Kolordunun bir kısmı da, Balıkesir üzerinden Yunan ordusunun Kuzey kanadına katılabilir. Menderes boyundaki kuvvetlerin de Aydın ve kuzeyinde tutunmaları mümkündür. Bu suretle Yunan Ordusunun 6-7 tümenle Milne hattında tutunması muhtemeldir. Bu çok ihtiyatlı bir görüştür.

Milne hattı, Aydın - Ödemiş - Turgutlu doğusundan, Akhisar ve Soma batısından geçerek, Ayvalık kuzeyinde Ege Denizine varan bir hatır. Bu hat, 1919 yılında, Türkiye'de işgal kuvvetleri komutanı General Milne tarafından, Yunanlıların bulunacağı en ileri sınır olarak tespit edilmiştir. Halbuki, şiddetle takip edilen Yunanlıların, bu geniş hattı tutacak halleri ve kuvvetleri yoktu.

Süvari Kolordusu, Milne hattına yaklaşıncı, bu hattın yalnız ardıcılardan tutulmuş olduğunu gördü. Bu ardıcıl kısa bir mukavemetten sonra çekildiler. Bunları takip eden Süvari Kolordusu 8 Eylül'de Manisa'ya girdi. Yunan ordusu da 8/9 gecesi İzmir'i bırakarak Urla yarımadasına çekildi.

4 eylül'de İstanbul'dan mütarake teklifi yapılmıştı. Başkumandan, bu teklif ile, kaçan düşmanın kurtarılmağa istendiğini takdir ederek, on beş günde Trakya'nın boşaltılmasını, Yunanlıların tahrip ettikleri yerleri tamir etmelerini, esirlerin iadesini ileri sürmüştü.

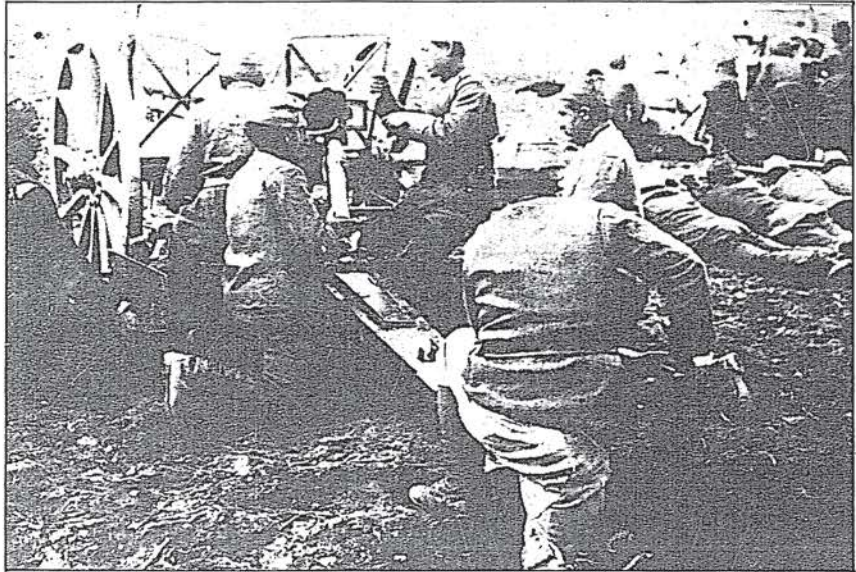
Sonra da, Başkumandanına gönderilen telsiz telgrafta, İzmir'deki İtilâf konsoloslarına, Mustafa Kemal Paşa ile müzakerede bulunmak selâhiyetini verildiği bildirilmekte, mülâkat gününün ve yerinin tayini istenmekteydi. Buna verilen cevap

ta, 9 Eylül'de, mülakat yerinin Nif (Kemal Paşa) olduğu bildirildi. 9 Eylül'de ise süvarilerimiz İzmir'e girdiler.

Süvarilerimiz, 9 Eylül sabahı, İzmir'e girerken birkaç yerde hafif ateşe uğramaktan başka bir hadise olmadı. Süvarilerimiz Kordonboyundan geçerken bir İngiliz müfrezesi tarafından selâmlandılar. Türk bayrağı hükümet konağında ve Kadifekale'de dalgalandı. Birinci Süvari Tümeni Kumandanı Mürsel Paşa da, bir Fransız harp gemisi telsizi vasıtasıyla, İzmir'e girdiğini Ankara'ya bildirdi. İzmir'de Türk halkının sevinci son derece idi. Şehir, Anadolu'dan kaçan on binlerce Rum doluydu. Bunlar da Zito (Yaşasın) Mustafa Kemal, yaşasın Türkiye diye askerlerimizi alkışlıyorlardı. Ne yazık ki bazı fesatçılar, yer yer yangınlar çıkardılar. İzmir'de iki bin kadar Yunan askeri esir edildi. Menderes boyunda İzmir'e doğru çekilen 3.000 kişilik bir Yunan kuvveti de, Seydiköy'de teslim oldu. İzmir'den çekilen asıl kuvvet Urla yarımadasının on kilometre genişliğindeki berzahını tutarak, Çeşme'den Sakız adasına çekilmekteydi. Urla berzahında ve iki yanda düşman donanması bulunduğu için, süvarilerimiz tarafından yarılıp geçilmesi güçtü. Bu yüzden muharebeler 16 Eylül'e kadar devam etti.

Bursa istikametine çekilen 2 inci Yunan Kolordusu, İznik gölü ile Uludağ arasında, Kazancı Bayırı denilen mevzii tutmuştu. 6 Eylül'de, kuzeyden Kocaeli birlikleri ve güneyden Üçüncü Kolordu (bir piyade, bir süvari tümeni) bu mevziin karşısına geldiler. 8 Eylül'de yapılan taarruzda, mevziin birinci hattında bazı yerlere girildi. Birliklerimiz, ikinci hattın tel örgüleri karşısında kaldılar. 9 Eylül'de esaslı bir başarı olmadı. Çünkü düşman çok üstündü. Fakat 9/10 gecesi düşman çekildi.

10 Eylül akşamına doğru, kısa bir mukavemetten sonra, düşman Bursa'dan da çekildi. Gece birliklerimiz Bursa'ya girdiler. Bursa'nın kurtuluşu 11 Eylül gösterilmektedir ki, bu yanlıştır. Bursa'dan kaçan düşman batıya, Bandırma'ya doğru çekilmeye devam etti. 2 Eylül günü, yeni bir düşman kuvveti haber alındı. Bu Kocaeli grubu karşısında Mudanya'ya doğru çekilen 2 nci Yunan Tümeni idi. Bursa'ya giren Üçüncü Kolordu birlikleri, önde süvari tümeni, arkada birinci piyade tümeni olarak, Mudanya istikametine bu düşmana karşı yöneldiler. 12 Eylül'de Yapılan muharebede; General Kleidas kumandasındaki 200 subay ve 6.000 erden ibaret olan Onbirinci Yunan Tüme-

ni, Mudanya'da esir edildi.

13 Eylül'de Türk birlikleri Mudanya'dan Bandırma istikametine ilerlediler. Mudanya muharebesi dolayısıyla geç kalmışlardı. Düşman Kapıdağı Yarımadasına sığınmış, yarımada'nın dar berzahını donanmanın da himayesinde tutmuştu. 17 Eylül'de tamamıyla gemilere bindiler.

Ege'de Urla, Marmara'da Kapıdağı Yarımada'nın dar berzahları ve bunları iki yandan ateş altına alan Yunan donanması, Yunan kuvvetlerinin kurtulmasına büyük ölçüde yardım etmişlerdir. Yakınlarda adaların bulunması da çekilmeyi kolaylaştırmıştır. Eğer bu tabii arızalar olmasa idi, Yunan birliklerinin önemli bir kısmı kurtulamazdı. Nitekim Mudanya'

ya çekilen Yunan tümeni, vapurlara binmeye muvaffak olamamıştır.

Yunanlıların Anadolu'da müstakil alaylarla beraber, on beş tümen kadar kuvvetleri vardı. Bunları 200.000 muharip ve en az 50.000 geri hizmette olarak, 250.000 kişi kabul edebiliriz. İki tümen ve iki müstakil alay Kapıdağı Yarımadası'ndan ve bir tümen de İzmir koyundaki Dikili iskelesinden çekilmiştir. Bunlar, kati neticeli muharebelere girmediklerinden, dolgun mevcutlu idiler.

İzmir'den çekilen üçüncü tümenle, birkaç müstakil alay muharebelerde büyük kayıplara uğradıklarından, en mutedil bir tahminle bunların yarıya in-

diklerini kabul edebiliriz. Altı Yunan tümeni ise, ölü ve esir olarak Anadolu'da kalmıştır. Bu bilgilere göre, Yunan Ordusunun yarı mevcudunu, 125.000 kişi kaybettiğini tahmin ediyoruz.

Resmi kayıtlara göre, Türk Ordusu, yirmi iki gün süren muharebelerde 2.543 şehit, 9.977 Yaralı, 101 esir olmak üzere, 12.621 kişilik zayıat vermişti ki, bu zayıat Yunanlıların onda biridir. Yaralıların bir kısmının da yollarda ve hastahanelerde öldükleri kabul edilse bile, şehit olanların sayısı 5.000 kişiyi geçmez. Canlarını vermek suretiyle vatani kurtaran bu mübarek şehitlerin manevî huzurlarında saygı ile eğilmeliyiz. Onların Türk milletine neler kazandırdığı üzerinde durmak isterim.

Türk Ordusu, tarihin en az kaydettiği imha muharebelerinden birini kazanmıştır. Bu vesile ile dokuz yüz yıl içinde kazanılan imha muharebelerinden önemlilerini hatırlamak isterim. Tuğrul Beyin 1040'da, Merv civarındaki Dandanakan İmha Muharebesi Orta Doğunun kapılarını Türklere açmıştır. Alpaslan'ın 1071 Malazgirt Zaferi Anadolu'yu Türk vatanı yapmıştır. Osmanlıların Kosova, Niğbolu, Varna zaferleri, Avrupa'da Türk üstünlüğünü sağlamış, Mohaç zaferi ile üstünlük en yüksek dereceye çıkmıştır.

Selim'in Çaldıran ve Ridaniye zaferleri ise, Türkleri Asya'nın ve İslâm âleminin en kuvvetli devleti haline getirmiştir.

Türkler, Mohaç Meydan Muharebesinden sonra da zaferler kazanmışlardır. Fakat bunlar imha muharebesi sayılamazlar. Osmanlı devleti gerilemeye başladıkdan sonra da parlak savunma muharebe-

leri görülmektedir. En son olarak Plevne'yi ve Çanakkale'yi gösterebiliriz. Bunu dikkate alan askerî yazarlar, Türk'ün savunma gücünün devam ettiği ve taarruz kabiliyetinin kalmadığı neticesine varmışlardır. Büyük Türk zaferi, Türk milletinin taarruz gücünün sönmediğini, çürümüş bir idare içinde sağlam bir milletin varlığını meydana koymuştur.

Üstün kuvvetlerle bir düşmanı imha etmek, strateji bakımından büyük bir değer taşımaz. Avrupa'da böyle kazanılmış birçok zaferler vardır. Eski Alman İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Schlieffen, *Cannae* adındaki kitabında, Annibal'den sonra, Avrupa'da, az kuvvetle üstün kuvveti yenen bir kumandan gelmediğini esaslî tetkikler sonunda meydana koymuştur ki, önce saydığım Türk imha muharebeleri de Annibal'in Cannae Muharebesi derecesinde ve belki de; sonuçları bakımından, ondan üstündürler.

Silâhca, insan sayısınca üstün olan bir düşmanı imha etmek, tarihte az görülmüş olup, belki de silâhların ilerlemesiyle bundan sonra hiç görülmeyecektir. İstiklâl Harbine ait Rusça bir kitapta Türk zaferinin değeri şöyle ifade edilmiştir: "Bu çok yüksek strateji, Harp Tarihi bilgilerinin gözlerini kamaştırmıştır. Büyük zaferler, ekseriyetle bir kuvvetli adamın bir çocuğu yenmesine benzerler ki, bu bir maharet değildir. 200.000 kişilik bir Yunan Ordusu her yönden İngilizler tarafından desteklenme idi. Türk Ordusu da kuvvetçe üstün değildi." Gerçi yenilen kü-

çük bir devlettir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu dağılmış, parçalanmış, Türk yurdunun büyük kısmı da düşmanlar tarafından işgal edilmişti. Millî Türk Ordusu 6-7 milyon nüfusa, Yunanlılar ise, Türkiye'deki Rumlarla beraber, en az sekiz milyon nüfusa, dünyanın serbest kaynaklarına, İngilizlerin yardımlarına dayanmaktaydılar.

Yunan yazarları da Türk zaferinden hayretle bahsederler; On Binlerin Dönüşü adlı kitapta şu satırları görüyoruz: "İnsan diyebilir ki Türk Ordusunu yeni bir kuvvet canlandırmış, onun asaletini ateşlemiş, sanki bir adam onlara büyük zaferin mukadder olduğunu telkin etmiştir."

Afyon - Dumlupınar Meydan Muharebesinin bilinen siyasî ve içtimai sonuçları üzerinde durmayacağız. Bu muharebe, esir ve mağlûp milletlere kurtuluş çareleri göstermek, onlara cüret ve cesaret vermek suretiyle de dünyadaki istiklâl mücadelelerine ışık tutmuştur.

Bu Muharebe, Türk Devrimine yol açmak bakımından da özel bir değer taşımaktadır. Atatürk'ün dediği gibi zafer, kendisinden daha önemli olan yenilik yollarını da açmıştır.

Atatürk, kendi şeref hissesi bulunan zaferi, hiçbir zaman kendine maletmemiştir. Ona göre zafer, büyük Türk milletinin parlak eseridir. Biz de diyoruz ki, büyük adamlar büyük milletlerin sinelerinden çıkarlar. O "Ne mutlu Türküm diyene" sözü ile de, Türk milletinin bir ferdi olmaktan iftihar duyduğunu dünyaya ilân etmiştir.

